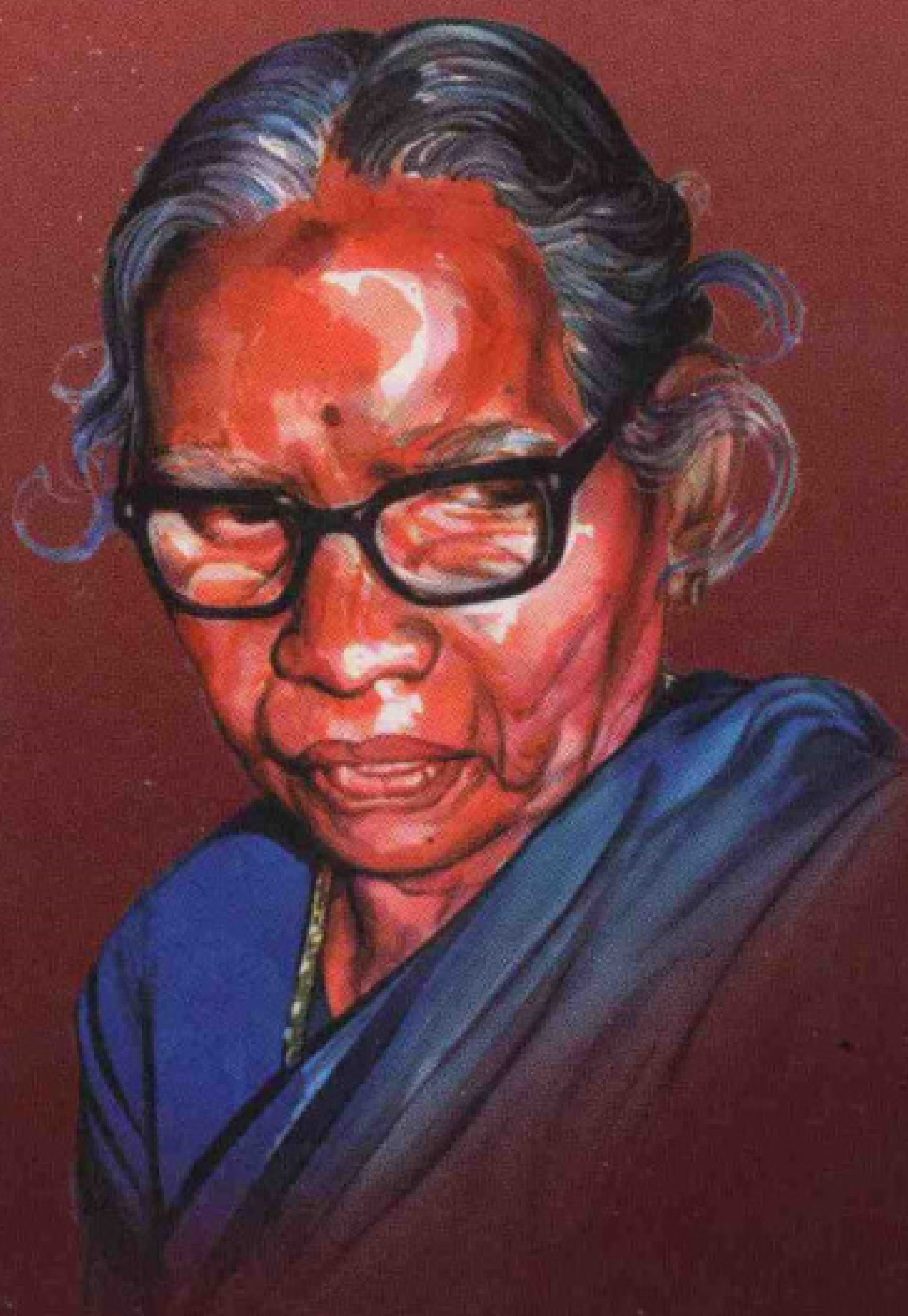
Born to Serve

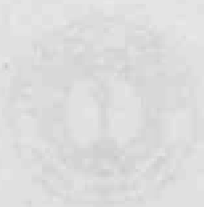
A Bouquet of Tributes

KANCHARLA SUGUNAMANI

from Sri Chakravarthy Garu (AMS)
10/03-2022

Sunil

Radhakrishna Garu (Bro. of Sugunamani Garu)
9440698468

BORN TO SERVE

A Bouquet of Tributes

to

KANCHARLA SUGUNAMANI

Edited

By

G.A. Rama Rao

Accounts Officer (Retd.)

Defence Accounts

1-8-167, Chikkadapally, Hyderabad - 20.

Literacy House

Andhra Mahila Sabha

Born to Serve

A Bouquet of Tributes

Edited by : G.A. Rama Rao

First Edition : 2003

ISBN : 81-7652-000-4

Laser Typesetting : Content Creation Centre-C3
Literacy House.

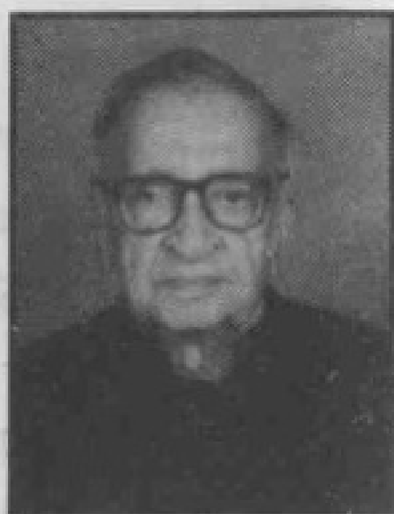
Cover Design : Goli Shiva Ram

Printed at: Planographers, Chirag Ali Lane,
Hyderabad.

Publisher :

Literacy House,
A Unit of Andhra Mahila Sabha,
AMS Academic Campus,
Osmania University Campus,
Vidyanagar, Hyderabad - 500 007.
Ph: 040 - 27094806 & 27096464
e-mail: durgabai@cityonlines.com

CONTENTS

I. V. Chalapati Rao

Foreword

Inspirational biographies of good men and women are an unfailing source of value orientation in these days when the youth of the nation are fed up with the speeches and sermons of political leaders who are Niagaras of words, Saharas of action and Himalayas of corruption. This well - written life of Smt. K. Sugunamani, the well known social worker is not only a transmission of her true personality but a beacon to the young hopefuls who are like the hungry sheep which look up and are not fed.

"The life of every worthy person is providentially designed :

for the good that needs assistance,

for the evil that needs resistance, and

for the goal which lies at the distance."

Only two women in Andhra Pradesh satisfy this criterion. They are Dr. Durgabai Deshmukh and Smt. Sugunamani. By strange coincidence, they are closely associated with

each other and both of them belong to the field of social service and the welfare of women and children. They contributed their labour of love, strennous days and sleepless nights for the uplift of women in a variety of ways. If there is greater breadth in Durgabai's work as she operated on a wider canvas on the national scene, there is greater depth in Smt. Sugunamani's service as she worked on a limited terrain. Out of nobility and innate humility Smt. Sugunamani acknowledges in public that Durgabai was her mentor and leader.

Smt. Sugunamani has earned for herself a unique place in the hearts of people by developing her own style in doing social work. Her easy accessibility, affable nature and self effacing simplicity endear her to the people. Her compassion springs to attention at any thing that sounds like a good cause. Her noble mind, generous heart, soothing words and caring hands attract people to her. She has a private word for every supplicant or sufferer. Personal attention is her talisman and trump card. No body is so small or lowly as not to approach her fearlessly because of her

astonishing mobility and frequent rounds. Every inch of Andhra Mahila Sabha seems to be permeated with her presence Like Scarlet Pimpernal she is here, there and everywhere!

Smt. Sugunamani had learned her early lessons in social service from her father Venkataswami garu who was superintendent of the Rajah's orphanage in Kakinada. As a student of Pithapur Rajah's College, she was influenced by Brahmarishi Raghupathi Venkataratnam Naidu garu and Yuga Kartha Kandukuri Veeresalingam Panthulu garu who were responsible for the social transformation of the region by their preachings and practice. Those were the days when education and culture transmission went hand in hand. She derived maximum benefit from such an invigorating atmosphere.

After her marriage, her husband Bhushanam garu gave her full support and encouragement to render social service wherever he was transferred in the course of his administrative service in the Department of Agriculture. In Araku valley she did substantial service to the tribals who were illiterate and impoverished.

After this experience, she joined Dr.Durgabai Deshmukh in Madras and soon became her trusted lieutenant. Being intellectually alert, Dr.Durgabai was quick to discover her potential. Sugunamani helped Dr.Durgabai in building Andhra Mahila Sabha brick by brick. There were days when they walked long distances to mobilise funds for the organisation in a spirit of self denial and total commitment.

This being so, Dr.Durgabai entrusted the onerous duty of starting Andhra Mahila Sabha in Hyderabad to Smt. Sugunamani and her own niece Smt. Leela Baji. After a few years the Deshmukh couple left Delhi and settled down in Hyderabad. Ever since, the story of Smt. Sugunamani became indissolubly inter linked with the history of Andhra Mahila Sabha which made rapid strides of progress till it became the country's premier social service organization rendering remarkable service in the areas of literacy, education, health and what not — serving human beings from the womb to the tomb. The founder's vision and mission were amply fulfilled.

Smt. Sugunamani has been doing trmendorous service to the cause of children

as President of Balananda Sangham a cultural organization training the children in the arts of music, dance and drama. This Association was started in Madras under the leadership of late Sri Nyapati Raghava Rao and his wife Smt.Kameswari popularly known as Radio Annayya and Akkayya. The mantle of leadership fell upon Smt.Sugunamani when it was shifted to Hyderabad. Smt. Sugunamani has not only succeeded in putting it financially on an even keel but also contributed to the expansion and qualitative improvement of its activities.

It is no surprise that she has received numerous awards in recognition of her silent service to society.

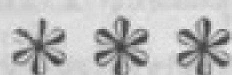
There is a spiritual side to her character. Nowadays she spends most of her time in meditation, reading of sacred books and the company of holy men.

The writer being close to her and her family for several decades, deems it his good fortune to be able to write a few lines about her. Her public life did not blind her to her duties and domestic pieties. Her brothers and their families have great love and esteem for her for

which there is no greater evidence than this book which is written by her dear brother, Sri Rama Rao and other members of her family. As she is universally loved and respected, many worthies come for ward to write about her. It is good to be praised by the praise worthy.

She is a 'Complete' woman in the language of our scriptures. I pray to God that she should live for hundred years as our ISA upanishad says, doing many more good deeds to humanity.

It is preeminently proper that some people wrote in Telugu, our mother tongue.

> *"Social Welfare is as specialised and technical as the various other fields for which Government is setting up new cadres every now and again. It is no longer enough to have just a 'flair' for this work; It requires hardwork on the part of persons who are specially trained for it".*
>
> *- Durgabai Deshmukh*

Preface

- G.A.Rama Rao

This is not a story nor is this a novel. This is not a biography or an auto-biography.

This is just a chronicle or a compendium of recollections and reminiscences relating to my childhood days, my parents, brothers and sisters-Our home at Kakinada where the plants, the trees, the birds, the pet dog and our domestic servants became a part of our home, our college at Kakinada where we had our education and our ancestral village, Yanalapalli and the people of the village of those days.

For some time past, I have been thinking about paying my humble tribute to my sister, Sugunamani, who is the eldest among the surviving eight members of our family of ten (Six sisters and four brothers) in a small article running into about fifteen pages in print. Much has been written and spoken about my sister and her devoted services to the cause of the destitutes, the deserted and the down-trodden through her long association with Dr. Durgabai Deshmukh and Andhra Mahila Sabha. Great stalwarts have paid glowing tributes to her contribution to the field of social service.

My main intention in attempting to write a small article is to focus on the other facet of my sister, - as a sister - her motherly care and concern -- the loving human soothing touch in all her deeds. As if by coincidence my sister sent me a copy of the poem.

"Dear Lord, I am 82 and there is much I have not done."

This poem acted as a catalyst and cudgel and I started writing the article "*My sister Sugunamani - A brother's Tribute.*

As I was writing the draft my grand-daughter, Chy.Anuradha who is a student of M.Sc(Bio-technology) in Andhra University Campus College, used to read it and offer her suggestions. When the draft was ready I wanted to revise it. But she cautioned me saying that the first draft is always the best and quoted a famous Chinese writer of the eighteenth century who said: "Perfection is a myth. If you run after perfection, your work will never see the light of the day."

To make the job easy for the typist, my grand-daughter laboriously copied the entire draft manuscript. I offer my prayerful blessings to her and wish her success in all her endeavours.

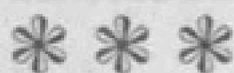
I am grateful to Prof. I.V. Chalapati Rao garu, who has patiently gone through the typed copy and offered his valuable suggestions. My thanks are also due to him for his 'Foreword'. He held several distinguished posts in the field of education. He is a great writer of great reputation and he has several published books to his credit.

I am thankful to my brothers, Radha Krishna, retired Sub-Judge and Dr. M.S. Rama Krishna Rao, Retd. Medical Superintendent, who evinced very keen interest in the contents of the book and offered their valuable suggestions for the get-up and lay-out of the book.

In conclusion, I feel it my bounden duty to thank Sri B. Subbarayan, Secretary, Literacy House, A.M.S. and his staff members for their tireless efforts and co-operation in bringing out this book in print in a colourful, grand getup.

In writing this small book, I did not aim at my literary excellence or academic brilliance. This is a pure and simple tribute to a loving sister from a loving brother.

A '*vox populi*' appended will complete the purpose underlying this small booklet. My thanks are due to all the contributors.

Buddiga Subbarayan

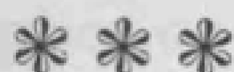
BORN TO SERVE is a sort of Festschrift brought out in honour of Kancharla Sugunamani. I am really proud to associate myself with this publication. According to personal history retold by her family members particularly G.A.Ramarao, her brother, as a child growing she imbibed human values from her father G. Venkata Swamy, a teacher by profession. As an young girl her exposure to the great thinker Andhra ever produced Brahmarshi Raghupati Venkataratnam Naidu had driven her towards social service. With these youthful experiences she landed herself in the lap of Durgabai in 1940s at Andhra Mahila Sabha, Madras. Durgabai as a friend, philosopher and guide groomed her in the area of social work delivery system. Her husband Kancharla Bhushanam too stood by her side in all her endeavours. As trusted disciple of Drugabai she was entrusted with Hyderabad activities of Andhra Mahila Sabha, when it was created after the formation of Andhra Pradesh.

Sugunamani zealously took the job of building up Sabha's activities with spoorthi from her mentor and Durgabai's brother B.D.V. Narayana rao. During her association with AMS for nearly six decades she assisted her mentor and built up various activities

The spirit of Durgabai haunted Sugunamani to work more vigorously in fund raising to realize more social work activities after her mentor's demise in 1981. With devotion and dedication Sugunamani developed in her own inimitable work style in solving the problems of needy women in difficult circumstances, who come for solace. Her compassionate approach leave the women clientele in distress with a feeling of cheer, comfort and high relief. Even as an octogenarian Sugunamani makes rounds to the beds where poor patients are admitted into Durgabai Deshmukh Hosptital & Research Centre for health care. Poor slum children of AMS Ramachand Girls High School are frequently visited by her to look after their physical and academic activities.

Apart from work at Sabha, the mantle of heading Andhra Baalananda Sangham fell on Sugunamani after the demise of Radio Annayya- Nyapati Raghavarao in 1984. She earmarks some time as its President in organising its cultural activities.

Personally, I know Sugunamani for more than two decades. I was spotted by her in 1992 and she put me in charge of Litercy House. Inspired by her, I am making my efforts to live upto her expectations in a modest way. I am grateful to Sugunamani garu.

Apart from work at Sabha, the mantle of heading Andhra Balananda Sangham fell on Sugunamani after the demise of Radio Annayya Nyapati Raghavarao in 1984. She earmarks some time as its President in organising its cultural activities.

Personally, I know Sugunamani for more than two decades. I was spotted by her in 1992 and she put me in charge of Literacy House. Inspired by her, I am making my efforts to live upto her expectations in a modest way. I am grateful to Sugunamani garu.

* * *

G. A. Rama Rao

My Sister Sugunamani

The place was KAKINADA.

The year was 1931.

It was the month of November, the month of Deepavali, the festival traditionally known as the Festival of Lights. It is the festival usually looked forward to specially by the children because of the lure of "*tapakayalu*".

I was nine years old. There were only three days to go for the dawn of Deepavali. My father went to our native place on some important work. I had no idea when he would be returning home. All my friends in the school and in the neighborhood were talking excitedly about the "*tapakayalu*", which they had already purchased.

My mother was confident that my father would return at any moment. I could not share her optimism and I was restless. My restlessness was mounting up with the passing of every hour.

Two days more to go for Deepavali.

No indication of my father's arrival. One day more for Deepavali.

No hint – No news from my father.

The day of Deepavali dawned in all its pristine glory.

I came out to see and assess the situation.

It was a cool sunny morning. A few stray clouds were drifting idly in the sky. A flock of cranes was flying in the sky in a beautiful formation. All this would have heightened up the spirit of anybody else. But it only added to dampen my spirits.

The ritual bath was followed by wearing of a new pair of clothes.

The sound of bursting of crackers was being heard from several places.

But alas, this nine year old boy, that is me, was tense with suspense and sadness.

No news about my father's arrival.

I was on the verge of tears.

My sister, Sugunamani, noticed this.

"What is that which is worrying you"? She asked. I meekly admitted with tears running

down my cheeks "*tapakayalu* have not yet been purchased".

"Should *tapakayalu* be the cause for tears on a happy festival like this"?

I stood like a delinquent child before a stern teacher.

"Look, brother Rama Rao, do you remember our Pinni gave one rupee each to all of us?"

"Yes"

"What did you do with that?"

"I spent it" I answered.

"Good! then our Berhampur Mamma garu also similarly gave us one rupee each. What did you do with it -- You spent it -- Right?"

I nodded.

"Don't worry. I did not spend my two rupees. Take these two rupees and have your *tapakayalu*."

A sudden change -

From the depths of suspense and sadness a sudden rise to heights of supreme happiness. I was thrilled.

I felt a sudden surge of excitement and emotion blended with elation.

The sum of two rupees in those days was a large amount. It is equivalent to more than two hundred rupees of these days.

I ran to my best friend , Karanam Babu Rao. We went to the bazar and returned with crackers in two cloth bags full to the brim.

I have no idea whether the Karanam family of those days is in any way related to the Karanam Malleswari of the recent Olympic fame!

By the time we returned back, the first person who greeted me was my beloved father, who had by then returned from our native place.

"Do you want some more money?" he asked.

"No please" I replied.

I proudly displayed the various items of Tapakayalu on the pial of our house.

My cup of happiness was full to the brim and I enjoyed a colourful and wonderful DIWALI night.

This incident may seem trivial but it left a deep lasting influence on me.

We both i.e. my sister and myself received a gift of rupees two each. But I spent the amount

immediately without any thought for the morrow. But my sister, Sugunamani, saved it for proper use at the proper time.

I was nine years old and my sister, who played the role of a saviour in my case, was only twelve years old.

If ever I were to write about the lessons, which I have learnt in my life, the lesson which I have learnt from my 12 year old sister, will be on the top-Sense of propriety, proportion, priority and prudence.

Before spending away the money, I was taught to pause and ponder. Is it really necessary to spend it away now and here? Should I not save a part of it for the rainy days in future ?

Little did I dream on that eventful day that my 12 year old sister was destined to play the role of a saviour at a later date, in the cause of the unfortunate and the underprivileged class of women and children through her long association with Dr. Durgabai Deshmukh and Andhra Mahila Sabha.

During the next academic year, I was in I Form, equivalent to VI Std. of these days and my sister was in IV Form, equivalent to IX Std. of the present S.S.C. system.

The standard of the lessons selected and included in the text books even at the high school level in those days was much higher than that of the present times. The students were introduced to the charm, magic and music of the English literature even at that high school stage. The poetry section included poems of Wordsworth, Keats, Shelly, Byron etc. The prose section included selections from Dickens, Oliver Goldsmith, Leo Tolstoy, Rabindranath Tagore etc.

My father was an ardent lover of English literature and he was a teacher - par excellence. During his leisure hours my father used to help my sister by reading aloud the poems to bring about the music in the melody in the sound and the beauty in the language. Then he used to elaborate the theme and the pathos and the sentiments inherent therein. While my father was rising to those poetic heights, my sister used to take down notes. I used to sit like a lamb nearby and listen to those lessons. This became a daily ritual and drill. My father was the teacher, my sister was the student and I was the silent listener. When my father was busy otherwise, my sister used to take upon herself

the role of a teacher to enlighten me on the finer aspects of English language.

When my sister entered the college, I was in the higher classes of the high-school. My father was having a tight schedule of his own programme and he could not devote much time to our studies.

Then my sister stepped into the role of my teacher.

During this period, my sister introduced me to the great classics of great writers like - Sir Walter Scott, R.L.Stevenson, Oliver Goldsmith, John Bunyan and several others. Whenever my father managed to find some time, he would join us and open the window to enable me and my sister to have a look at the colourful, wonderful and beautiful panorama of English literature.

Whenever my father was free, I used to request him to read aloud the poem *Sohrab and Rustum* (by Mathew Arnold). While he was reading aloud the poem with dramatic gestures and appropriate pauses, I used to watch with rapt attention. At the end of the poem, I would always say with pain in my voice.

"Father ! Rustum should not have done that. He should not have cheated his own son. He was cruel and unkind."

My father would look at me in silence for a long time as if to convey "That is destiny. Inscrutable are the ways of God".

I am grateful to my father and my sister, who have helped me to gain a certain degree of proficiency in English language and this helped me to win prizes including silver & gold medals for proficiency in English in P.R.College, Kakinada.

I was close to my father and I used to accompany him during his long evening walks. My father's friends used to refer to me affectionately as "the walking stick of Venkata Swami Garu".

During those evening walks, my father used to tell me many stories and parables with a view to opening new vistas of understanding in relation to God, religion, kindness, compassion etc.,

I vividly remember one of the stories, he told me.

A pious old man passed away peacefully after a long life of purity and piety. His soul

soared into the higher realms and knocked on the doors of heaven.

A harsh and stern voice was heard from behind the gates of heaven.

"Did you visit the Mount Kailas"?

"No" replied the soul of the pious man.

"Did you visit Badrinath and Rishikesh"?

"No".

"Did you have a holy bath in the holy water of holy Ganges."?

"No".

"Did you do *vastradanam* by offering new clothes to one thousand people at any time at any place"?

"No".

"Then what did you do to deserve a place in heaven"?

The soul replied -

"As a son, I did my duty to my parents.

As a husband, I did my duty to my wife.

As a father, I discharged my duties to my children.

As a friend, I did my duty to my friends when they were in need.

As a man, I did my duty to my fellow human beings, I loved them - I served them".

The gates of heaven were opened. As the soul of the pious man entered into heaven, petals of roses were showered on him.

My father, while narrating this story, apparently wanted to bring the point that "service to man is service to God", an echo of the message from the poem "ABU BEN ADAM".

Our Home

During those days we were residing in a building known as "Ganta Varidaba" in Suryarao peta at Kakinada. The front of the building, with its massive pillars, circular in shape, was facing the main road - while in the rear of the building, there was a sprawling compound wherein stood several guava, banana and papaya, trees and about six palmyrah trees. We were having a perennial supply of delicious guava fruits, bananas and orange coloured papaya through out the year which we shared with our neighbours and relatives. The palmyrah trees yielded their favours at three different stages - "*munjalu*" in summer, "*thati pallu*" in rainy season and "*thati*

thegalu" in the early weeks of winter. All these three had a taste and charm of their own and we, the children of those days vied with each other in sharing them. But alas, the children of these days, born and brought up in cosmopolitan cities in urban areas, are strangers to these gifts of nature.

Two pairs of sparrows built their nests in the ventilators of two rooms in our house and the constant chirpings of the sparrows and their chicks became a part of the din and bustle of our house.

A pair of weaver birds built a beautiful hanging nest in the branches of one of the palmyrah trees. When the wind was strong, the hanging nest used to swing like a pendulum with its occupants undisturbed.

I always wondered in which school of Arts and Crafts the small birds had learnt the craft of weaving these nests in such a beautiful and wonderful pattern.

"In the same way where the fish had learnt the art of swimming.

In the same school where the bird had learnt the art of flying"

"The Lord above knew the needs of all living beings, Blessed be the name of the Lord" - Thus proclaim our holy scriptures.

During that period we were having a pet in the shape of a small dog by name RUBY with glistening soft white hair with a velvet touch. We were all very fond of the little animal. In the evenings, when we came back from the school, it used to welcome us by jumping and skipping with its tail wagging in joy.

One day, unnoticed by any of us, the ill-fated little creature strayed into the open main road and was run over by a speeding car. The memories of that dog and its gory death haunted us for several weeks and we abandoned the thought of having another pet at any time.

Our family consisted of our beloved parents, our elder brother - Baburao, elder sister - Sugunamani, myself and younger sisters - Vimala Devi, Aravinda Devi and younger brother - Radha Krishna, and other brothers and sisters were yet to arrive in this world.

One elderly fat woman, by name - Yellamma, was our domestic servant. She never grumbled at the work assigned to her. She chuckled, a toothless chuckle like that of a child.

A boy, by name - Bulli Abbai was employed in our house to do odd jobs like bringing vegetables from the market, grocery from the nearby shop etc. I never saw him walking. He always ran like a hare. Had he been picked up early and properly groomed and trained, probably, he would have brought glory to our India as a great runner of international fame.

Kakinada being the headquarters of East Godavari District, many of our known - people and others used to come to Kakinada for various works relating to court litigations, admission of patients in general hospital, admission of their children in high school / college, settlement of land disputes in the Collector's Office etc. During those days (prior to 1940) boarding and lodging hotels were very few.

Necessarily, those who visited Kakinada for short stay had to stay in the houses of their relatives. So is the case with our relatives too.

My mother whom our relatives endearingly addressed as Guruju Suramma Garu, ungrudgingly welcomed them and spared no pains to look after their comforts during their periods of stay. She used to take special care and pains to prepare the food to suit the needs

and tastes of those relatives, keeping in view their age and health.

Some of our relatives, gifted with a touch of humour, used to address our mother as "Annapurna". My father used to keep a separate pair of towels, dhoties and bedsheets for exclusive use of guests.

Besides the relatives, we used to have some special guests also. Some women who had seen better days and whom fate had thrown on hard days used to approach our father and mother for temporary shelter. Our father, after considering the merits of the case, used to accommodate them in our house. Some of those guests used to remain in our house for months together till such time they could be rehabilitated somewhere else. I particularly remember one elderly lady and her two daughters, who stayed with us for several months.

The Story of a Mango Tree

One day while walking in the court yard of our house, "gantavari daba", I noticed a small mango sapling near a wall in the corner of our compound. It was not a congenial place for proper growth of the plant. I scooped the

tender plant carefully from the earth without damaging the roots and replanted it near the water tap to ensure adequate supply of water and sunlight. After an year or so, we left that house and moved to another house in another area, and I forgot about the plant.

Several years have elapsed and though I was visiting Kakinada now and then, I had no occasion to remember that little plant which I planted as a boy in gantavari daba.

Sometime in the year 1960, I came to Kakinada on a month's leave. One day while I was passing through Suryaraopeta, I chanced to look at our one time residence "gantavari daba" and several reminiscences and recollections flashed through my mind and finally rested on the young mango plant which I nourished for about an year. When we left that house, the plant was still young but healthy.

I became curious about the fate of that plant. I did not have anything important to do on that day and the urge to find out the shape and size of that plant became irresistible and I ventured into the building.

As I entered the main hall, I saw an old Marvadi gentleman with thick bushy whiskers.

He was very fair in color. He was wearing an orange colored turban, a white jubba and white dhoti. A small saffron colored towel with vertical and horizontal stripes was resting on his right shoulder.

While I was wondering whether I should speak to him in Telugu or Hindi, a language with which I was not very familiar, the gentleman came to my rescue by asking me - *randi, kurchondi, evaru meeru*"?

I introduced myself and slowly explained the purpose of my visit. He was visibly amused and a bright smile lighted up his face. He did not say anything about the mango tree. He loudly said something in Marwari and an elderly lady in a multicolored saree entered the hall with her veil fully drawn over her face.

The old gentleman spoke a few words and she retreated into the house. A few minutes later, a ten-year old girl appeared with a plate full of jeelabies and placed it before me on a small table. I looked at the plate and the mountain of jeelebies before me and with a look of surprise stared at the gentleman.

"They are meant for you" he said, with a smile.

"So many - No please - I want only two pieces", I said,

"Only two" even at this age, I can devour all of them" the old veteran joked.

The little girl disappeared with the plate and came back with two jeelabies on a plate. Then another small boy came with a big glass of milk. I again politely pleaded and the boy went inside and came back with a cup. The jeelabies were really delicious and milk was pure and wholesome.

The old gentleman did not say anything about the mango tree and the tension within me was mounting up.

Slowly I broached the subject again.

With a broad smile, he said "Yes - It is there - It is no longer a small plant - It is now a large tree with many branches and thick foliage. Every year, it is giving us a good crop of mangoes - *banginapalli*".

"I am happy to hear that" I replied.

Seth Kishan Chand (that was the name of the old gentleman) stood up and said : "Come on, Raoji, we will go and see your mango tree."

"Your mango tree"! I confess I was happy when Sethji referred to that tree in that manner. I

followed him to the courtyard. There stood the huge mango tree in all its majesty, with big branches spread in all directions.

A feeling of fulfillment of a childhood dream enveloped me. I looked around. The palmyrah trees, the guava trees, the pappaya trees and the banana trees of earlier days were not there. Many varieties of rose plants and several varieties of medicinal plants like, *tulasi* and other ornamental plants took their place.

"The old order changeth yielding place to new". Is this an example, I mused.

I turned and looked again at the big mango tree which was standing in all its resplendent glory.

I again looked at the mango tree. It is a symbol of supreme sacrifice. It stands like a rock in the scorching sun in tempests and cyclones and gives shelter to the man, bird and beast to the saints as well as sinners. The burning heat of the sun and fury of the tempests and storms do not deter it from its sacred duty.

Sethji did not attempt to interrupt me. He allowed me to indulge in the luxury of my reverie.

When I woke up from my reverie and looked at him, he said, with a smile -

"Raoji you have done a good deed, - a very good deed in planting this plant. You have sown the seed and we are reaping the fruits

You have done a good deed. You will have the reward

Yes - Bhagwan will give you the reward - Some where - Some time - in some shape - through some one.

You see - I have built a house in Marwar - I am not living in that house. My youngest son is living with his family happily doing wholesale business in food grains. God has been very kind to me - very very kind. My eldest son is in Madras doing banking business. I am here with my other son doing business in gold. God has been kind to me.

"I pray three times a day" - One hour early in the morning before dawn. One hour in the mid-day and again another hour in the night.

Ramaraoji - How old are you? forty? Right? I am double your age. You are good - could see - God has blessed you with a heart as fair as your face. I could see that. I will remember you in my daily prayers. My blessings will be with you always."

I was deeply touched and moved by those words. I could not say anything in reply. Tears started gathering in my eyes.

The old kind Marwari gentleman quickly moved towards me, placed his hands on my shoulder and hugged me.

We retraced our steps back into the hall of the building. We sat there in silence.

When the heart is heavy, words are few.

I stood up to move.

"Please come again during the mango season. You should taste the delicious fruits" Sethji said.

I smiled and thanked him in a few inaudible and incoherent words.

Our States of birth were different - Our language was not the same. Our customs and conventions were different.

Human relations and emotions rise above these barriers.

Seth Kishan Chandji followed me down the steps and into the street to see me off.

I looked at him and saw the flow of divinity in his eyes.

I bowed in reverence and he raised both his palms as a gesture of affection.

I turned and moved away slowly.

He was eighty and I was forty then. Since then, I did not enter "*gantavari daba*" again.

The thought of that building without Seth Kishan Chandji sitting in the hall and the big mango tree missing in the compound frightened me.

About people whom I love

We have grown up since childhood at Kakinada and we had our education from primary classes upto degree level at P.R. High School and College, Kakinada. All important events in our life took place at Kakinada. We are familiar and close to all the popular families of Kakinada - (Ayyagari, Cheganti, Peri, Chavali, Kavali, Mandalika, Mosalikanti, Netraganti, Veturi, Duvvuri, Dureseti, Addanki, Avasarala, Palepu, Panuganti, Kanda, Satyavolu, Attili, Digumarti, Peddada, Rolla and so many other distinguished families. The children of those families were either our classmates or juniors or seniors in our college.

Kakinada was the scene of birth of some of my younger sisters and younger brothers. Kakinada was the place where the marriage of my sister, Sugunamani was solemnized according to Brahmo faith and rites by Acharya Nabi Jagannadha Rao garu in the year 1937.

The sudden demise, in the year 1945, of our younger sister, Vimala Devi, mother of two children, at the young age of twenty was so shocking that even at this distance of time the memory of that tragic event makes our eyes moist and it takes some time to regain our composure.

Whenever and wherever I hear the name of Vimala, I look around and the mere mention of the name stirs up several memories.

It is painful to record that my beloved parents passed away at Kakinada and their mortal remains were cremated at Kakinada.

"We look before and we look behind
And pine for those who are not there
Even the sweetest smile is mingled with
the saddest thought"

Wherever we were due to exigencies of service or other reasons, the sentimental attachment to Kakinada was so strong and deep

that our thoughts and dreams always hovered and centred around Kakinada.

Our Native Village - Yanalapalli

The native place of my father and forefathers was Yanalapalli (in West Godavari District) a beautiful village of about 500 houses (in those days) located in idyllic surroundings in an area of green fertile lands.

The nearest railway station is Tadepalligudem, situated at a distance of about 30 km. away from Yanalapalli village. A kutcha road of dark clay lay between these two places. There are two other villages by name, Pentapadu and Bairagula Pentapadu between Tadepalligudem and Yanalapalli.

Irrigation canals ran all along the route to feed the fields abutting the road. Tall trees with strong trunks and many branches stood as sentinels all along the road to give shelter and shade to the man, bird and beast. Small birds of various colours dive gracefully into the waters of the canal in search of prey.

Tender plants with small yellow flowers, lining up the canal border, bending low in the morning breeze presented a beautiful sight to watch.

The only mode of transport in those days was a double bullock cart. All well to do families owned two or more bullock carts for transport of families from one village to another or for movement of paddy bags from the paddy fields to the granaries in the houses.

For the bullock carts which were used for conveyance of families, a colourful canopy was fixed to the cart to protect the occupants from sun, heat and rain.

The bullocks were also decorated with bells and colourful beads around their necks.

As the bullocks trotted gracefully on the dark hard clay road, the jingling bells made a musical sound. Our father used to take us to our village from Kakinada for a change during summer holidays. I always looked forward to this journey from Kakinada to Yanalapalli - journey from our residence to Kakinada Rly. station by single bullock cart, from Kakinda to Tadepalligudem Railway station by Rail-Car (a big car type single compartment) - (not in use now) and from Tadepalliguem Railway station to Yanalapalli village by a double -bullock cart. If we left Kakinada in the early hours of the morning, we used to arrive at Yanalapalli Village late in the

afternoon. In those days, the journey though long and tedious had its pleasures.

Our grand - father Guruju Swamy Naidu Garu was one of the rich Land - lords of the village Yanalapalli. Our big house, a joint family property, with its vast compound was spread over an area of about an acre. In the compound of the house, there was a big cattle shed where many cows and buffaloes were attended to by farm - labour (usually referred to as "palerlu"). The constant bellowing of the animals was a familiar sound in the house.

In the village of Yanalapally, there was a fresh water tank, square in shape, to cater to the needs of the people of the village. A part of the tank was always covered by a carpet of pink lotus flowers. One side of the tank was earmarked for taking bath, another side for collecting drinking water. Washing of clothes or animals in the tank was strictly forbidden. The people of the village rigidly followed the unwritten code.

There was one Siva temple near the water tank, and the people after bath in the water tank would visit the temple and offer their prayers. It was a sight to see the people coming out of the temple with holy *vibhuthi* on their

foreheads, chest, and arms with lips moving in silent prayer.

Besides karanam and munsiff, there were purohit families, dhobi-families, barber-families and cobbler - families.

Dhobies, barbers and cobblers were paid for the services rendered once in a year in the shape of paddy during the harvesting season. For services rendered during marriages and other religious functions, they were paid in cash to meet their needs for clothes etc. Crime in the village was unknown and there was no police check-post.

There was harmonious relationship among the people of the village - harmony in the families - harmony in the village - barriers of caste, creed and community were unknown. People belonging to different castes or communities used to accost each other as -

bavagaru, annayyagaru, akkayyagaru, vadinagaru "etc.,

They are all flowers and petals of love and affection of yester - years. Where are they now?

In a reminiscent mood, my father used to tell me about his childhood days.

When my father was a boy, there was only one school for primary classes in their village. For upper primary classes, my father used to go to Pentapadu. For high school classes, my father went to Rajahmundry and joined the famous Veeresalingam High School. Along with two other friends my father took for rent two rooms near the High School. For food, they joined a mess run by an elderly lady by name, Appalanarasamma. The lady was kind, the food was wholesome and the charges were reasonable.

It was during the student days at Rajahmundry that my father was very much influenced by the writings of Veeresalingam Pantulu Garu. It was here that the seeds of an inborn urge for social service were sown in the mind of the young High School students. For college education, my father went to Masulipatnam and joined the Noble College, a college associated with the name of Brahmarshi Dewan Bahadur Dr. Sir R. Venkataratnam Naidu Garu, popularly known and revered as the white robed Saint of Andhra.

The teachings of Veeresalingam Pantulu garu and the sermons of Brahmarshi Venkataratnam

Naidu garu had a profound and abiding influence on my father.

During this period, my father became a close associate of Tallapragada Prakasarayudu garu and Tallapragada Narasimha Sarma garu who established the Ananda Niketan Ashramam (at Chagallu) an institution devoted to the noble cause of uplift of harijans.

Had my father chosen to join Govt., service, he would have easily secured a suitable job. Instead, he chose the path of service - service to humanity and settled at Kakinada and devoted fifty years of his life for the welfare and uplift of the orphans and harijans.

My mother, Suryanarayanamma garu was the daughter of Basava Subbarao garu and Venkayamma garu. Basava Subbarao garu was a rich landlord of Savaram, near Tanuku in West Godavari District; while Venkayamma garu was the only daughter of Subedar Major Narapareddi Ramaiah Naidu garu of Madhavaram Village in West Godavari District. He had five sons and one daughter, the only daughter was my grand mother, Vekayamma garu.

My great grand - father, Ramaiah Naidu garu was Subedar Major of the British Indian Army in the 1st World War (1914 - 1918). The rank of Subedar Major was the highest that could be conferred on an Indian serving in the British Indian Army and my great grand father had the distinction and honour of holding that coveted rank.

After this proud and pleasant introduction, I regret to add a tragic note. My grand mother, Venkayamma garu was married at the age of eleven, an age when she did not know what marriage was. She joined her husband at the age of fourteen, an age when she did not know what the world was, and became a widow at the age of eighteen when she was entering the threshold of life, after giving birth to three children - two daughters and one son of whom, my mother was the eldest.

I remember my grand mother was very fair in colour, tall, and stately with a regal bearing. She bore the calamity with courage and fortitude. Never did I notice bitterness in her, or any trace of sadness. She accepted life with equanimity worthy of a Saint.

Kakinada and P. R. College

Long association with certain individual institutions and places leaves lasting impression and the mere mention of their names stirs up several memories of those happy bygone days.

During those days, Kakinada was popularly known as the centre for all literary and cultural activities. During Dasarah season, every year classical and karnatak music concerts were held in *"Annadana Samajam"* under the patronage of Dewan Bahadur Kommireddi Suryanarayana Murthy Naidu garu. Renowned music vidwans from places like Madras, Madurai, Coimbatore, Mysore were invited and honoured on those occasions. Music concerts by M. S. Subbalakshmi and violin by Dwaram Venkata Swami Naidu garu were considered as high - lights of those programmes. All music lovers of East and West Godavari Districts used to congregate at Kakinada to witness the music festivals.

> *"One has to have some kind of aim in life and to work for realisation of that aim."*
>
> *- Durgabai Deshmukh*

My Alma Mater - P. R. College

The venue for literary and cultural programmes was P.R. College, Kakinada. We, the students had the fortune and privilege of seeking the galaxy of famous poets, writers, actors, artists etc., on the stage. The discourses and lectures delivered by those eminent persons were a verltable feast.

Devulapalli Krishna Sastri garu, Muddu Krishna garu, Kandukuri Ramabhadra Rao garu, Adavi Bapiraju garu, Sri Sri, Kodali Chandra Mouli garu, Kodavatiganti Kutumbarao garu, Ballary Raghava garu, Banda Kanakalingeswara Rao garu were some of the veterans who participated in those celebrations.

The piece - de - resistance of the programme was the musical - dance drama "*Anarkali* ," enacted by B. V. Narasimha Rao and Balanthrapu Rajani Kantha Rao, both students of our college with consummate skill.

Before the commencement of these programmes Prof. Peddada Ramaswami garu, Principal of our college, used to announce in his ringing resonant voice - "We will commence this programme with a chorus by seven girls."

My sister, Suguna Mani was invariably one among those chosen seven. I remember two of the songs chosen for the group singing

1. *"Sreelu pongina jeeva gaddayu palu parina bhagya seemayeu" etc.,*

2. *"Jaya jaya jaya priya bharatha janayitree divya dhatri" etc.,*

These are some of the beautiful songs composed by that immortal poets Rayaprolu Subbarao and Devulapalli Krishna Sastry garlu. The latter song is popularized by the famous Vinjamuri sisters, Anasuya & Sita, nieces of Krishna Sastry garu. Even today, this delightful song is sung on all important functions and occasions in the State. This song is repeated and replayed very often over A.I.R. I have heard this song hundreds of times, but every time I hear it, I find newness and freshness in it.

Sister Sugunamani used to participate in the elocution contests held in connection with the Brahmo Samaj Anniversary celebrations. The venue for the celebrations was the Brahmopasana Mandir, opposite to our college. Being a gifted speaker, she invariably won prizes in those contests.

Our father, a Brahmo in precept and practice used to take us to all those functions, It was during these occasions, we had the pleasure and fortune of hearing the sermons of great thinkers and philosophers like Dewan Bahadur Dr. Sir R. Venkata Ratnam Naidu garu, popularly known as the white - robed saint of Andhra. It was during these occasions that the seeds of simplicity, humility, honesty and the lessons of oneness of God, oneness of religions were inculcated in us.

In the context of writing about Kakinada and P. R. College, I feel it my sacred duty to pay homage to the memory of Maharaja of Pithapuram, Sri Rao Surya Rao garu, who was a great social reformer and a pioneer of renaissance in Andhra. His name would be long remembered for the P. R. College, the Brahmo Mandir, the Orphanage and a number of other institutions which he founded in Andhra. It was he, who sponsored the Andhra Saraswata Parishad. Venkata Parvatheeswara Kavulu, Krishna Sastry garu and many other eminent poets of those days received help and encouragement from him.

All our brothers and sisters have passed through the portals of P. R. College, Kakinada at high school level and also at college level.

Great Masters

I remember and bow in all reverence and respect before my great Masters of those days.

Prof. Peddada Ramaswami garu Prof. B. B. Rakshit Prof. K. Sachidanandam Pillai. Prof. P. Ramachandra Rao garu Prof. C. Sita Ramamurthy garu Prof. P. V. Krishna Rao garu Prof. Kallakuri Satyanarayana garu P r o f . Mahalinga Iyer Prof. Sambhunath Paul Prof. Surya Prakasham garu. Acharya Attili Suryanarayana garu, Sri Mantha Narasimham garu (Chemistry Demonstrator), who used to repeat very often

"Yemantavoi Ramarao" "What do you say"?

I am grateful to my father, who inculcated in me the initial love for the English language and literature. Similarly I am indebted to the above great masters, who nurtured and nousrished my interest in that language. Even in those days, I derive great pleasure in reading and rereading the plays of Shakespeare, the poetry of Shelly, Keats, Byron, Milton and so many other immortal bards.

The passionate words of Edmund Burke's speech "*Impeachment of Warren Hastings*" ring eloquetnly in my ears.

Some of the novels of Thomas Hardy - such as, "The *Return of the Native*", and "Tess" bring tears to my eyes.

Such is the profound influence of those Great GURUS on my young mind of those days.

My Sister Sugunamani and Bhushanam Bavagaru

My sister, Sugunamani was married to Sri Kancherla Bhushanam garu in the year 1937 at Kakinada. The marriage was solemnized by Acharya Nabhi Jagannadha Rao garu, according to Brahmo rites. Bhushanam garu was then working as a Chemist in Argicultural Research Institute at Coimbatore.

Hailing from Gopalapuram, a quiet hamlet in the coastal district of Kona Seema, young Bhushanam garu had his middle school education in Gopalapuram, high school education at Amalapuram and college education at Rajahmundry. He took his B.Sc., degree from Argicultural College, Coimbatore. The glittering string of Gold Medals which Bhushanam garu won during his academic career bore eloquent testimony to his intellectual brilliance and proficiency in the subjects which he mastered.

When I visited Coimbatore during Christmas holidays, I was amazed to see an array of trophies and cups won by him in sports and athletics during his high school and college days. Photography and magic shows were his hobbies.

As regards his official career, he held different posts at different places and left his mark on all of them - as Farm Manager at Anakapalli, Superintendent of Agricultural Farm at Samalkota, District Agricultural Officer of East Godavari Dist. with HQ at Kakinada, Dist. Agricultural Officer at Araku Valley, Dy. Director of Agriculture at Eluru, at Delhi, and at Madras etc.

During his service as D.A.O. in Visakhapatnam District, he opened a new chapter in the history of Araku valley by the spectacular development he brought about in that under-developed area.

Bhushanam garu's papers on various subjects such as diversified use and utilisation of forest wealth "with special reference to Bamboo grooves" were published and widely appreciated.

The last post he held was as Dy. Director of Argiculture in the Directorate of Agriculture, Hyderabad.

In the Year 1960, the couple Bhushanam garu and my sister, Sugunamani bought a small but elegant building in Chikkadapally for their residence. Bhushanam Bava garu true to his ascetic sense and temperament named it as TAPOVAN.

He retired in the year 1965. He lived in the Gandhian way of life all through.

"Simple living and high thinking" is an old adage. Bhushanam garu lived in its letter and spirit.

He wore the badge of HUMILITY all his life. He stood like a rock on principles which he believed to be correct and he never bowed or bent in his official career or personal life.

"There is a woman behind the success of every man" we often hear. I am inclined to believe, " there is a man behind the success of every woman".

Though my sister inherited the spirit of social service from our father, it assumed great dimensions under the encouragement and active co-operation extended by her husband,

Bhushanam garu. The whole-hearted support given by Bhushanam garu played a very significant role in shaping the path of service of my sister, Sugunamani.

The year 1976 saw a period of sadness and sorrow in the family. After a prolonged illness, Bhushanam garu passed away in Dr. Durgabai Deshmukh's Hospital in the premises of Andhra Mahila Sabha, an institution near and dear to his heart.

The body was kept in the lawns of Mahila Sabha.

Members of the Trust Board, Members of the Sabha, staff and students, relatives and well-wishers stood in silence as a mark of respect and homage to the departed soul.

Kanda Papayamma garu, a close associate of my sister, Sugunamani, stood very close and tenderly held my sister in her hands.

The Hermit of Tapovanam left the Hermitage in search of higher values in the higher realms.

A legend came to an end.

AMS - Sister Sugunamani

Sister Sugunamani's association with Andhra Mahila Sabha started as far back as 1944 in Madras.

In her own words :-

"Extracts from reminiscences -

1. I vividly remember the day on which I had my first contact with Andhra Mahila Sabha. The year was 1944. The place was Madras. Exigencies of service of my husband brought us on transfer from Delhi to Madras.
2. Little did I dream on that eventful day that my casual contact with the Sabha would deepen and result in intimate association with it for the rest of my life.
3. On a warm summer morning, I went to the Sabha which was then located in a rented building at Mylapore with the curiosity of a child. I saw ammamma garu, Krishna venamma garu (mother of Durgabai garu) clad in simple and spot less Khadi, spinning on a charkha and teaching Hindi to some ladies. Durgabaiamma garu was engaged in conversation with some visitors.

4. As I waited for my turn to meet Durgabaiamma garu, I looked around and wondered where I would fit in, in this organisation. After seeing the visitors off, Durgabaiamma garu came to me. I wished her and introduced myself. She heard me patiently and thanked me for my visit. Then slowly I told her that I was a regular contributor to the journal "*grihalakshmi*" and that I was just thinking whether I could be of any little voluntary service to the Sabha. She was visibly pleased with my reply and said that "*amma*" and "*thammudu*" also would be happy at my offer. She took me to ammammagaru who looked at me with her benevolent eyes - and blessed me in silence. Then Durgabaiamma garu took me to their house in the nearby Brindavan colony and introduced me to her brother, Narayana Rao garu and other family members.
5. From that day onwards, I became a part of their family and a regular visitor to the Sabha."

During her association with Andhra Mahila Sabha at Madras my sister Sugunamani held several assignments under the guardianship and

guidance of Sri B.V.D. Narayana Rao garu, brother of Dr. Durgabai Deshmukh. The rich experience gained by her under the tutelage of Narayana Rao garu stood her in good stead in the discharge of the greater roles she had to play in the later years.

It was in the year 1960 that I came on transfer from Madras to Secunderabad. This gave me an opportunity to see my sister at close quarters as an active member of the Andhra Mahila Sabha.

Encouraged by the success and growing popularity of Andhra Mahila Sabha at Madras, its activities on similar lines were extended to Hyderabad. A beginning was made with the establishment of Regional Handicrafts Institute in the year 1958 which was inaugurated by Dr. Rajendra Prasad, the then President of India.

My sister, Sugunamani and Smt. Leela Gowri Baji were called upon by Dr. Durgabai Deshmukh to look after the activities of the Sabha as Joint Secretaries.

The responsibility as Secretaries of a Developing Organisation is very heavy. Dr. Durgabai Deshmukh possessed an uncanny ability to select the right persons for the right jobs.

Dr. Durgabai was a great leader. She knew her cards well. She selects some of her lieutenants, trusts them, trains them and entrusts some of the current projects for their execution while she herself concentrates on long projects, policies and the problems relating to them. However, she watches the progress of the projects entrusted to her lieutenants and gives them the necessary advice, guidence and assistance. As regards the posts of Secretaries of the Andhra Mahila Sabha, Dr. Durgabai Deshmukh eloquently says :

" Secretaryship in Andhra Mahila Sabha means dedication,devotion, hard work and responsibility to the Trust, to the government who gives grants and to donors who give donations; it is not a means to become 'influential,' it does not serve as a stepping stone to get into the legislature or even the municipal council or does not even entitle them to be invited to 'parties'. Who cares to get 'elected' to the Secretaryship of the Andhra Mahila Sabha ? when it is not a position of 'honour' but 'servitude' to a 'cause', not a position of 'command' but 'for begging' for funds and co-operation and attending to institution's work throughout the day."

Sugunamani and Leela Gowri Baji and also the other Secretaries of the Sabha units rose to the occasion and justified the confidence reposed in them by the great leader, Dr. Durgabai Deshmukh.

The succeeding years saw very rapid growth in the activities of the Sabha and correspondingly the responsibilities of Sugunamani were also increased. In course of time, she was called upon to shoulder the responsibilities first as Vice-President and later as the President of the mighty organisation, Andhra Mahila Sabha Trust Board. Those exalted posts were previously held by distinguished stalwarts Dr. Durgabai Deshmukh, Dr. C.D. Deshmukh and Justice Gangadhara Rao. The rich experience she had gained under the tutelage of the above eminent personalities gave her strength and support to discharge her duties. She is immensely grateful to the members of the Trust Board, Secretaries and staff of the various institutions and the Members of the Sabha for the support extended and the affection shown to her.

The story relating to the spectacular growth of the Mahila Sabha in various fields of service at Hyderabad is graphically recorded by

Dr. Durgabai Deshmukh in her book - *"The Stones Speaketh - Vol. II"*

During the early days of my retirement, I used to accompany my sister to Andhra Mahila Sabha to spend a considerable part of the day in my sister's room. During that period, I had the opportunity to see the visitors, who came to see my sister. Some were casual visitors, who came specifically for a specific purpose. There were others who regularly visited the Sabha every day out of respect or reverence for the Sabha.

At times, when my sister was otherwise busy, I used to speak to some of the regular visitors to keep myself and those visitors engaged.

One of those regular visitors, who came to see my sister everyday was a 12 year old girl, who was studying in the high school of the Sabha. I asked her " what was her aim and goal or ambition in her life". Evidently, she did not understand my question, then I asked her -

"What job do you want to do when you grow up?"

"I wanted to become a teacher here", she said.

"Here? In Mahila Sabha high school"?

"Yes. Here only. I am born here. I am reading here. I want to be a teacher in Mahila Sabha only" is her innocent reply.

"O.K. Then why do you come here daily?"

"Uncle you know - Sugunamani garu gives me sweets. She keeps the sweets in a dabba in that cup-board."

Such is the sentimental attachment of the child to the Sabha - to the school in the Sabha - and to Sugunamani garu.

A young woman by name, Seshamma (not the real name) also used to visit the Sabha and sit for long hours in Sugunamani garu's room.

She says "Sugunamani amma garu made me what I am today. Some years ago, I was like a reed in the stormy weather. Mahila Sabha gave me shelter, gave me support, gave me strength. Durgabaiamma garu and Sugunamma garu have taught me the meaning of life, the meaning of love and the meaning of service. I am indebted to them".

An elderly lady, a widow aged about seventy years also used to visit the Sabha daily to see Sugunamani garu. Her reason.

"I have sons and also daughters. They are living lives of their own. They have their own problems to solve - their own worries to worry about. Now, I am of no use to them as their mother - my use to them consists only in cooking, washing their clothes and in bringing milk packets from the milk-booth. I do not blame them. They have their own problems. They do not even talk to me.

I come here with a heavy heart. Sugunamani amma garu's words give me comfort - They are like a soothing balm to a troubled heart. I find here peace which I do not find anywhere else." I find her eyes glistening with tears.

I changed the topic then.

I heard the voice of three generations - twelve year old high school girl, forty year old lady and seventy year old woman.

Mahila Sabha is a multifaceted institution.

Temple of learning.

Temple of service.

Temple of peace.

There is one aspect which intrigued many people. As the Secretary, as the Vice-president and also as the President of the Mahila Sabha, she occupied the same room, same chair, and

used the same table though as President she could use the President's chamber fully furnished and air-conditioned. Her reason

"For the convenience of the common people who come to see me".

Sounds simple - but true.

Four eminent persons greatly influenced Sugunamani,'s life - Our father Venkata Swami garu during her formative years, Dr. Sir R. Venkata Ratnam Naidu garu and his sermons during her college days - her husband Bhushanam garu after her marriage and Dr. Durgabai Deshmukh after her long association with the Sabha.

From 1944 to 2003, nearly six decades - it is a long journey of service for my sister Sugunamani, without any thought for her own comforts or convenience - Sundays and holidays have no place in her calender of service.

In recognition of her services to the cause of welfare of needy women and children through her association with Andhra Mahila Sabha several prestigious Awards at State and National level came her way. The list of such awards is impressive and revealing.

I am happy to find that many veterans with the spirit of service, devotion and dedication, like Justice Gangadhara Rao garu, Prof. *I.V. Chalapati Rao* garu, and several others are continuing their association with the Sabha.

The future of Mahila Sabha is safe and secure in the hands of those doyens and the Sabha is destined to reach pinnacles in the field of social service.

In this connection, I wish to mention, Prof. *I.V. Chalapati Rao* garu, who held several exalted positions in the Department of Education and whom I hold in very high esteem, regard and respect was my junior in P.R. College, Kakinada. Smt. Padmavathi (presently Vice President, AMS) who has been rendering her valuable services to the Sabha since long, was also my junior in the same college. Smt. Padmavathi, I remember, with remarkably good looks was a gifted orator and she won laurels and brought glory to our college.

I carry very happy memories of my acquaintance and association with Madhava Rao Baji garu, Leela Gowri Baji, G.G. Aire, M. Venkataramayya garu, Dr. G. Laxmipathi garu, Kanda Papayamma garu, Dr. S. Sarada, Dr. Putali Bai garu, Dr. C. Saraswathi garu, Vijaya

Lakshmi garu, Mrs. Sarala Murthy, G. Thimmabai garu, Dhana Lakshmi garu, Warden Indira Bai garu and a host of others. In conclusion, I feel it my sacred and bounden duty to pay my humble homage to the memory of - B. Krishnaveniamma , Dr. Durga Bai Deshmukh, Dr. C.D. Deshmukh, and B.V. D. Narayana Rao, who conceived with great imagination and fore-thought, planned and built up a mighty multi-purpose voluntary service organisation called "Andhra Mahila Sabha."

The saga of service of Sugunamani to the cause of the poor, the needy and the down trodden won the admiration and appreciation of great spiritual leaders too.

His holiness Sri Viswamji Maharaj, a great saint of Guntur, felicitated and honoured Sugunamani in the presence of distinguished gatherings on several occasions.

She holds many important posts, some of them being :

A. Lifetime President of Andhra Balananda Sangham, Hyderabad since 1982.

B. Senate Member of Osmania University since 1995.

C. Member of A.P. State Legal Service Authority since 1995.

D. Many an honour came her way in recognition of her dedicated service. A few of them are :

1. Recipient of National Award for Child Welfare for 1991. (The Award was presented on 8-3-1992 by President of India).
2. Millennium Award of *Rasamayi* presented by Chief Minister of A.P.
3. Recipient of Central Social Welfare Award for Eminent Social Worker.
4. Recipient of Durgabai Deshmukh Award instituted by Durgabai Deshmukh Academy.
5 Recipient of Vikas Sree Award for 1991 by Siromani Institute, New Delhi.
6. Recipient of A.P.P. Citizen Award instituted by Andhra Pradesh Parents Consensual Association (Nov. 92)
7. Recipient of Abhinandana Award for her Social Service.
8. Honoured by International Association of Lion's Club at the

Diamond Jubilee Celebrations for her services to the welfare of women and children (18-10-1992).

9. Recipient of Rajiv Ratna National Award, January, 1994.
10. Recipient of Bharatamuni Kala Award, December 1993
11. She was honoured by Sri H.H.Viswamji on Guru Purnima Day as Eminent Social Worker and being exemplary for many young and old.
12. Dr. T. Subbarami Reddi Kalapitham Gold Medal was awarded.
13. John Harris Award given by Rotary International.
14. Millenium Award by Chief Minister of Andhra Pradesh on Dec. 24th 1999.
15. Ravuri Kantamma Award presented by Dr. Y. Saraswathi Rao, V.C. Sri Krishnadevaraya University on March 2nd 2001.
16. Sarvodaya International Trust, A.P. Chapter Life time Achievement Honour at Rama Krishna Matt on Sept. 9th 2000.

17. International Women's Day felicitated by Hyderabad Pearl City Junior Chamber Hyderabad Pearl on March 8th 2001.
18. Kandukuri Veeresalingam award Honoured by Sri Tankasala Narsimha Rao 87th Anniversary Celebrations for her welfare services at Prakasam Hall, Gandhi Bhavan, Hyderabad on 6th Feb. 2002
19. Honoured by the A.P. State Govt. with "Telugu Atma gourava puraskaram" for 2002.
20. Sri Ram group of companies honoured her by presenting her with "Advitiya Andhra" Award for 2003 for her outstanding services to the down trodden.

My sister Sugunamani feels that all that has been achieved so far in the field of Social Welfare is a mere drop in the ocean of our needs and there are many miles yet to go in the path of social service.

After I moved away to Visakhapatnam, on my retirement from service, my visits to Hyderabad have become few and far between.

Whenever the necessity arises, I do come to Hyderabad, spend couple of weeks with my sister, Sugunamani, brother Radha Krishna, his daughter Jaya Sree and her husband Rambabu and their children, son Vikram and daughter Sushmita and go back to Visakhapatnam.

The day of my departure is always a day of touching emotions. The impending departure casts a veil of uneasiness. Even the jokes and smiles are devoid of the normal sparkle and laughter.

Among the surviving members of our family (Three brothers and Five sisters) - Sister Sugunamani is the eldest and she feels it her duty to take care of all of us with maternal care and affection.

On the day of my departure, sister Sugunamani opens her almirah, picks up a woollen shawl and looks at me. "Ramarao, winter is approaching and winter in Visakhapatnam will be very harsh, because of the proximity of the sea. You need a shawl when you go for the evening walk - Look - the shade of this shawl is light blue with a small border - suits you well. Please have this. You are getting old. You are looking much weaker. Take care of your health".

Then she picks up a set of books and hands over to me saying."I know you are fond of good books".

Brother Radha Krishna also hands over a big packet of books for me and another set of books with blessings for my grand daughter, Anuradha and grand son Phani Bhusan.

Jaya Sree says - "Pedananna Garu, I am preparing *Poori* for your dinner in the train".

Fore noon turns into afternoon and afternoon is followed by evening 4 p.m. Auto Rickshaw arrives and stands at the gate.

My luggage - Suit case, bed roll, bags containing Books, Food packet, Bananas and water-bottle are placed in the vehicle.

We stand near the gate in the compound - myself to leave for Visakhapatnam and the others to wish me a happy journey.

I bow and touch the feet of my sister, Sugunamani. She lifts me up, and stands wiping her tears.

"After arriving in Visakhapatnam, I will ring up." - I say.

She nods her head slowly with no words. I look at Radha Krishna. He says - "Take care

of your health, be careful during the journey. At Visakhapatnam, if there is any need or necessity for my presence, please give me a phone message. I will be there by the next available train". The voice is not the normal voice.

He gets ready to accompany me to the station.

I say - "No. Ram Babu will be there to see me off".

I look at Jaya Sree, with folded hands she says, "Pedananna garu, please come again very soon".

Vikram and Shushmita join in a chorus.

"Peda Tata Garu, please come back very soon - we like you - your jokes - your stories - your laughter - "

"Thank you, please read well, be happy and keep everybody happy" - I reply.

I look at my sister, at her face and at her eyes, and her eyes radiate the same maternal care, and maternal concern.

We move out of the compound.

I get into the vehicle. We look at each other in silence and wave our hands.

Waves of Shehnai music come floating in the air from the nearby Lord Venkateswara swamy temple.

The vehicle moves slowly along the dusty road, turns to the right and runs on the gravel road for some distance, turns to the right, joins the main road and races down towards the railway station.

I close my eyes, think about my sister, whose saga of service started at the age of twelve in the year 1931 in ganta vari daba at Kakinada.

Holding back the tears gathering in my eyes, I fervently pray for her continued strength of mind and body and several more years of a happy and healthy life.

Vikram Appikatla
(Tucson, Arizona, U.S.A.)

My Role Model, My Grandmother

We all have our own heroes. People we admire and respect, people who made an impact on our life, that made us look at the world with a different eye. There have been many women that have changed and shaped the role of women today. They opened the doors of opportunity for future women and made many contributions to our society. The purpose of this article which is rather a summary of my lifetime experiences (I am of 22 years now) is to describe one of the most influential women in different professions and movements, my grand mother, Smt. Sugunamani, Kancherla. I want to share some of the information with you and show that women have come a long way and can outdo themselves. I always believed that it is very important that we learn about the history of women, specially the great ones. Before doing this article, I would like you all to know that I do not know how manyof her accomplishments I am going to mention here, because there are so

many. I feel very proud of being a close family member and grandson to a woman who has achieved so much in life and has done so much for people, which I cannot even dream of doing in two lifetimes back to back! I believe that at the end, you would be fascinated by the accomplishments of my grand mother.

A woman is the most respectable entity in our society. She has always exhibited diversified qualities, in the different roles that she plays in her life - as a grand mother, mother, a sister, a life-partner, a friend, a daughter and of course a source of inspiration. Our lives are so influenced by women that we can't deny them their significance in our life. My grandmother dedicated her entire life for the welfare and well being of these women.

She has spent her entire life (and still doing the same) working with Andhra Mahila Sabha, a voluntary social service organisation founded in 1937 by Dr. Durgabai Deshmukh, a freedom fighter. She worked hard for the betterment of women in the areas of literacy, health, medical care, nursing, rehabilitation besides setting up and running an institute for training physically and mentally handicapped children. The organization even undertakes training and care of destitute women and senior citizens and runs

hostel facilities for working women. It runs two high schools, an Arts, Science and Commerce College with post- graduate courses and a Teacher Education and a College of Law, all for women. There is also a Literacy House committed to working in the rural areas which links learning with income- generating activities. To think that as a toddler, I used to play in AMS, without knowing its significance makes me smile now. She has won many accolades, innumerable awards and felicitations including the prestigious 'National Award' for social welfare from none other than the President of India himself.

She is a very strong woman who gave me lots of confidence and taught me to achieve, to both give and command respect, to protect our good name and reputation and to be accepted by others. The biggest lesson she taught me was discipline. Along with a core set of religious beliefs, values, and morals, plus a healthy dose of positive attitudes, discipline rounded out the role model that is my grand mother. She is a strong woman who can set her mind on something and do everything to follow through. But she maintains a sense of fairness and kindness that she extends by trying to be in other people's shoes. I witnessed many trials and challenges that she accepted and dealt with

as only a strong and disciplined woman could. She is never desperate nor depressed because she always knows that if she tried her best, everything else that followed was for the best. There's another amazing thing I will always remember about my grandmother — she never feels old. She does gardenings entertains, and starts new projects all the time.

A large part of her is responsible for my success in life so far (though it's not even a trillionth of what she's done in her life). And now, when I am on the other side of the world writing about her, I can't help thinking that I am so far, yet so near! Trust me when I say that my love and affection and respect for her are far greater than what I portray here, I was never really good at expressing my feelings however hard I try. I always believed that hope is a good thing, maybe the best of all things, and a good thing never dies. I am going to hope that I would achieve at least a part of what she's achieved, I am going to hope that I might one day continue the good work she's done all her life, I am going to hope that I would one day become a wonderful person, like she has been all along. I am proud of being her grandson.

సంపుటి 4 జూన్ 1947 సంచిక 1

స్వవిషయం

ఆంధ్రమహిళకు సంపాదకురాలుగా నాపేరు యింకనూ ప్రకటింప బడుతోన్నప్పటికీ, యీపత్రికను నిర్వహించడంలో నాబాధ్యత చాలా తక్కువనీ, ముఖ్యంగా నాసోదరి సుగుణమణి యే కార్యభారాన్నంతా వహిస్తోందనీ ఇదివరలో విన్నవించాను. పత్రికా ప్రచురణ యెంత కష్టసాధ్యమో తెలియని వారుండరు. అందులోనూ ప్రజాదరణ తప్ప వేరే సొత్తు

కైన ఆంధ్ర మహిళాసభ వంటి ఒక సంస్థ పత్రికా నిర్వహణ విషయంలో ఎన్ని కష్టాలను, అవాంతరాలను ఎదుర్కొనవలసి ఉంటుందో ఊహించ వచ్చును. ఈ పరిస్థితుల్లో ఆంధ్ర మహిళ రెండు సంవత్సరాలు సుగుణమణి చేతుల్లో పెరిగింది. ఆమె భర్త గారికి బెజవాడ బదిలీ అవడం చేత ఆవూరు వెళ్తూ ఆంధ్రమహిళను నాకు తిరిగి అప్పజెప్పింది. పత్రికను ప్రచురించడంలో ఆమె అనుగడుక్కీ ఎదుర్కొన్న కష్టాలూ, యీవిషయంలో ఆమె వెల్లడించిన శక్తి సామర్థ్యాలూ: నాకు, మాసభ సభ్యురాండ్రకు విదితమేగాబట్టి ప్రస్తుతం ఆంధ్రమహిళకు చాలా కొరత యేర్పడిందనడంలో అతిశయోక్తి లేదు. ఇంతవరకు ఆమె పోషించిన ఆంధ్రమహిళను నూతన అంతస్థులకు తీసికొనిపోగలిగి ఆంధ్రనారీ లోకానికి సేవచేసే అదృష్టము, అభిలాష, ప్రజ్ఞగల సుగుణమణివంటి సోదరీమణి యొక్క సేవ త్వరలోనే లభ్యంకాగలదని కేమా, ఆంధ్రమహిళా సభ ఆశిస్తున్నాము.

రెండు సంవత్సరముల క్రితపుమాట. మాసభ ట్రాం రోడ్డులో అద్దె యింట్లో నే వుంది. ఆఫీసుమీద నిలబడి—ఎవరితోనో మాట్లాడుతున్నాను. సుగుణమణి నాకొరకు పగా కూర్చొని ఎన్ని గంటలో—నాకబుర్లు సమాప్తమయ్యేదాకా వేచివుంది. మీది ఏవూరు అని అడిగాను. మావారికి ఢిల్లీనుంచి మద్రాసుకు బదిలీ అయింది, యిక్కడ నేనేమైనా

సహాయం చేయడానికి అవకాశం యిస్తారేమో కనిపెట్టుకున్నాను అంది ఆవిడ. ఆంధ్రమహిళాసభకు అంతకన్నా ఏంకావాలి? లక్షరూపాయిల విరాళం దొరికినట్లు సంతోషించాను ఆనాటినుండి మొన్నటి వరకూ సుగుణమణి ఆంధ్రమహిళా సభకు మేనేజరు, గుమాస్తా సంపాదకురాలు, ప్యూన్! ఈనాడు ఆమె సభకు కొంచెం దూరముఖుందంటే మేము పడ్డ బాధ మాకే తెలుసు.

సంస్థలు వ్యక్తులమీద ఆధారపడి వుండకూడదని సామెత చెప్తారు. అందులో యెంత నిజముందో చెప్పలేను గాని సుగుణమణి వంటి వ్యక్తుల సహాయం లేని సంస్థలు అభివృద్ధి పొందేదెట్లా అనిపిస్తుంది.

ఆమె నాకు చెల్లెలవడం చేత కృతజ్ఞతను వెలిబుచ్చడం సమంజసంగా వుండదు ఆమెను నిండు మనస్సుతో దీవిస్తున్నాను. సేవా జీవితానికి ఆమెకు అవకాశం, ప్రోత్సాహం యిస్తున్న ఆమె భర్త ఆదర్శజీవి భాగేశ్ గారికి మాత్రము కృతజ్ఞతను తెలియబరచకుండా వుండలేను.

—దుర్గాబాయి

(1947 జూన్ వరకు 'ఆంధ్రమహిళ' పత్రికకు సహాయ సంపాదకురాలిగా పనిచేసిన సుగుణమణిని ప్రశంసిస్తూ దుర్గాబాయి వ్రాసిన సంపాదకీయం)

Sugunamani & Durgabai Deshmukh

మా అక్క సుగుణమణి

ఎమ్.ఎస్. రామకృష్ణ రావు

నేనూ మా అక్క, అక్క చెల్లెళ్ళ పిల్లలం. మా పెద్దమ్మకు పది మంది సంతానంలో ఆరుగురు ఆడపిల్లలు, నలుగురు మగపిల్లలు. ఆడపిల్లలలో అగ్రగామి మా అక్క సుగుణమణి. మా పెదనాన్నగారు ఆమెకు ఆ పేరు అంత అతికేటట్లుగా పుట్టిన కొద్దిరోజులకే ఆపేరు ఎలా పెట్టగలిగేరన్నది ఒక అంతుచిక్కని ప్రశ్న. రవీంద్రుని కథలలో ఒక కథ సుభాషిణి అని పేరుగల ఒక మూగ అమ్మాయి - మరవలేని కథ. స్వర్ణలత అనే ఆమె వారపత్రికలలో కథలు వ్రాసేది. బంగారు తీగ అని ఊహించుకుంటూ ఆమె కథలు చదువుతుండేవాడిని. అనుకోకుండా ఒక మిత్రురాలు ద్వారా ఆమె ప్రత్యక్షమయింది. నల్లగా, లావుగా ఆమె ఉండడంతో కథలలో సగం మాధుర్యం ఆవిరి అయిపోయింది. మా అక్క తద్భిన్నంగా సుగుణాలకు మణిపూస. సార్థక నామధేయురాలు.

నాకు 7 - 8 ఏళ్ళ వయసులో ఆమెకు వివాహం అయింది. కొద్దిరోజుల తరువాత నాకు ఒక ఊలు బనీను పోస్టులో వారి బహుమతిగా పంపేరు. రంగులు చూసి మురిసిపోయాను. అది వేసవి కాలం కావడం మూలంగా అమ్మ దానిని పెట్టెలో దాచేసింది. శీతాకాలం రాగానే బయటకు తీసి నాకు వేయడానికి ఉపక్రమించింది. వేసుకుని దానికి గల జేబుల్లో చేతులు పెట్టేను ఉషారుగా. ఏవో కాగితం ముక్కలు తగిలి, చేతులు కిందకు వెళ్ళిపోయా[illegible] నన్ను ఆశ్చర్యానికి గురి చేయాలని జేబుల్లోచాక్లెట్లు పెట్టేరు వారు. వాటికోసం ఎలుకలు కన్నాలు చేశాయి. నా స్వెట్టరుకు కన్నాలు పడినందుకు కొద్దిపాటి విచారం కలిగినా, ఆమె ఎంతోప్రేమతో వాటిని పంపిందన్న భావం నన్ను ఆనంద డోలికలలో ఓలలాడించింది. నాటి నుంచి నేటి వరకు ఎవరు ఏ సందర్భంలో బహుమతులు అందజేసినా ఆ వస్తువు కంటే దానివెనుకనున్న వారి ప్రేమపూరిత హృదయమే నాకు కనబడుతుంది.

ఇది మా అక్క నుండి నేర్చుకున్న మొదటి పాఠం. బహుమతులు అంటే శ్రీ సత్యసాయిబాబాగారి వ్యాఖ్యానం జ్ఞాపకానికి వస్తుంది. ఒక్క "మతి"తోనే ఇన్ని ఇబ్బందులు పడుతున్నాం. ఇక బహుమతులుంటె అంతులేని ఆవేదనలకే అవి దారితీస్తాయి అని.

వారి తరువాత జ్ఞాపకం సామర్లకోట ఫారంలో ఉద్యోగరీత్యా మా బావగారు అందులో గల బంగళాలలో ఉండటం, అది ఇప్పటికి నాకు ఒక సుందర దృశ్యమే. కాలువలు లాకులు, పుష్పవనాలు, పండ్లతోటలు, పక్షులు, అక్క, బావగారు నన్ను వాటి మధ్య తిప్పడం, మొట్టమొదటిసారిగా కాలువలో లాకులు దగ్గర సుడిగుండాలు చూసేను. కాగితం పడవ చేసి నీటిలో వేస్తే, అది క్రమక్రమంగా సుడిగుండంవైపు కదిలి, బలవంతంగా ఎవరో లోపల నుండి లాగేసినట్లు, చటుక్కున కాగితం పడవ మునిగిపోయేది. కాసేపటికి రెండవ వైపు చూస్తే

పిల్లకాలువలో నలిగిపోయి, చినిగిపోయి కనిపించేది. అందమైన జీవితం కూడా సమస్యల సుడిగుండంలో పడితే ఇలా కకావికలైపోవడం మనకు నిత్యానుభవం.

వయసులో ఎంతో తేడా వున్నా బావగారు ఆ పూల గురించి, ఫలాలు గురించి ఎన్నో విషయాలు నాకు అర్థం అయ్యేటట్లు బోధించేవారు. వారు నడుపుతున్న ప్రభుత్వ పత్రికలు చూపించేవారు. అన్నీ వ్యవసాయానికి సంబంధించినవే అయినా, అందులో ఒక వాక్యం నాకు బాగా జ్ఞాపకం ఉండిపోయింది. కృషితో నాస్తి దుర్భిక్షం, జపతో నాస్తిపాతకం అని. ఆయన రెండింటిని సాధించిన మహామనీషి. ఆ దంపతులు అరకులో ఉన్నప్పుడు చలికాలంలో రాగి బిందెతో నీళ్ళు రాత్రి ఆరు బయట ఉంచి, తెల్లవారు ఝామున ఆ నీటితో స్నానంచేసి, నిశ్చలంగా జపానికుపక్రమించేవారు. అరకులోయ అభివృద్ధికి ఆయన చేసిన కృషి ఎంతచెప్పినా తరగదు.

కోయవాళ్ళ జీవనవిధానం, సంతలు, సెలయేళ్ళు అన్నీ తిప్పేవారు. మూడు పెద్ద గుడిసెలలో వీరిది ఒకటి. ఇంకొక పెద్ద గుడిసెలో డాక్టరుగారు, వేరొకదానిలో రెవెన్యూ అధికారి (ఆర్.డి.వో.). జలవిద్యుత్ ప్రాజెక్టు రావడంతో రోడ్లు, బస్సులు తరువాతి కాలంలో రైళ్ళు ఇలా పెరిగి ఇప్పుడు ఆంధ్రదేశంలోనే ఒక ప్రముఖ పర్యాటక కేంద్రంగా మారింది. శ్రీ శొంఠి రామమూర్తి గారితో కలిసి మా బావగారు చేసిన కృషి దీనంతటికీ పునాదిరాయి. నేను విడిపోయేటప్పుడు అది ఇల్లు అయినా, రైల్వే కంపార్టుమెంటు అయినా సరే బావగారు మా అమ్మకు పాద నమస్కారం చేయడం, పెద్దలయెడల మనం నడచుకోవాల్సిన విధానం చెప్పడం ద్వారా కాకుండా, ప్రత్యక్షంగా చేసి చూపించి నేర్పించిన మహావ్యక్తి!

ఇప్పటితరంవారికి అదొక పెద్ద విషయంగా కనబడకపోవచ్చు. కాని పెద్దమనిషి అయిన తరువాత ఇంట్లో కూర్చొ బెట్టి చదువు మాన్పించే రోజులలో మా పెద్ద నాన్నగారు మా అక్కను

కాలేజి చదువులకు పంపడం, స్త్రీ విద్యకు బాటలు వేసిన వారిలో ఒకరని చెప్పక తప్పదు. ఆయన ప్రధానోపాధ్యాయులుగా పనిచేసిన పిఠాపురాధీశ్వరుని అనాథాశ్రమంలో అందరి పిల్లలను సొంత పిల్లలుగా పెంచి విద్యాబుద్ధులు గరిపి, పెళ్ళిళ్ళు చేసి వారున్న గ్రామాలకు వెళ్ళినప్పుడు తప్పనిసరిగా వారిళ్ళకు వెళ్ళి యోగక్షేమాలరసి వారిని "నాకు ఎవరూ లేరు, నేను అనాథను" అనే భావం లేకుండా చేసేవారు. ఆయన దీనినంతా ఒక యోగంగా చేసేవారు తప్ప, జీతభత్యాలకోసం కాదన్నది సుస్పష్టం.

రెండవ ప్రపంచయుద్ధరోజులు. జపాన్‌వారు విశాఖను, కాకినాడను ఒకే రోజున బాంబుల దాడికి గురి చేశారు. అందరూ తలోదిక్కుకు పారిపోయారు. మా పెదనాన్నగారి కుటుంబం కాకినాడ వదలి తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో మేముంటున్న రాజోలు గ్రామానికి వచ్చి కొన్ని నెలలున్నారు. అప్పుడే అనుకుంటా మా అక్కను ఎవరో అడిగారు. "మీకూ

ఆయనకు సంబంధం ఎలా కుదిరింది?" అని.
ఇద్దరు ఆదర్శవాదులు. మా అక్క కాలేజీలో
చదివిందని చుట్టుప్రక్కల వారందరికీ దేవలోకం
నుండి వచ్చిన దేవకన్య. అప్పుడు మా అక్క
చెప్పింది - మా బావగారు ఆదర్శవంతమైన స్త్రీ
ఎలావుండాలి? అని పెళ్ళి చూపుల్లో అడిగారట.
వెంటనే మా అక్క తడుముకోకుండా —

ధర్మార్థ కామ సాధనకుపకరణంబు
గృహనీతివిద్యకు గృహము
విమల చారిత్ర శిక్షకాచార్యకంబు
అన్వయస్థితికి మూలంబు, సద్గతికి ఊత
గౌరవంబున కేకకారణంబు
ఉన్నతస్థిరగుణములకాకరంబు,
హృదయ సంతోషమునకు సంజనకంబు
భార్యయె చూవె, భర్తకు ॥

అని కాళిదాసు శాకుంతలకు తెలుగు అనువాదం
అయిన ఒక నాటకంలో పద్యం చదివి వినిపించింది.

అది విన్నవారు ఎవరు మాత్రం ముగ్ధులు కాకుండా ఉంటారు! వెంటనే కట్న కానుకలు ఏమీ తీసుకోనని పెళ్ళికి అంగీకారం తెలిపారు. ఇదే పద్యం శ్రీ భగవాన్ సత్యసాయిబాబాగారు స్త్రీ ధర్మప్రబోధంలో ఉదాహరించారు. వరా బావగారి పేరు భూషణంగారు. పెళ్ళితో వారిద్దరూ "సుగుణభూషణు"లయ్యారు.

ఢిల్లీలో పనిచేసే రోజుల్లో శ్రీవంతి దుర్గాబాయిగారితో పరిచయం తరువాత సాన్నిహిత్యం, గాంధీ గారితో గడిపే అవకాశం వచ్చింది. దుర్గాబాయిగారితో కలిసి అవిభక్త మద్రాసు రాష్ట్రంలో "ఆంధ్రమహిళాసభ"ను స్థాపించడం, అది శుక్లపక్షంలో చంద్రుడిలా దినదినాభివృద్ధి గాంచి వందలాది వంచిత మహిళలకు నీడగా నిలిచింది. దేశ్‌ముఖ్‌గారితో దుర్గాబాయిగారి వివాహానంతరం ఆయన పరిచయబాంధవ్యం కూడా పుష్కలంగా లభించింది. దానితో వారి సేవాకార్యక్రమాలు

మరింతగా విజృంభించాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రం ఏర్పడి హైదరాబాదుకు అంతా మారడం జరిగింది. వెంటనే అక్కడ కూడా ఒక ఆంధ్రమహిళాసభ ఏర్పరచి శాఖోపశాఖలుగా దానిని అభివృద్ధి పరచడం జగద్విఖ్యాతం. బావగారు వ్యవసాయ రంగంలో ఉన్నత పదవులలంకరించారు.

1958లో జరిగిన ఒక సంఘటన చిరస్మరణీయం. నా శ్రీమతి డా॥ సన్యాసమ్మ ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ ఆధ్వర్యాన సికిందరాబాద్‌లో ఒక నెల రోజులు పెర్సీస్ హోటలులో ఉండవలసి వచ్చింది. ఆ రోజులలో దానిలో గదికి అద్దె రోజుకు రూ.600/- చెల్లించాలి. మా నెలసరి జీతం రూ. 200/-+ కరువు భత్యం రూ. 43/- సామాన్యులకు అందులో ప్రవేశం లేదు. మా బావగారు మా ఆవిడను పలుకరించాలని ఆ హోటలుకు వెళ్ళారు ఒక కాకీ నిక్కరు, చొక్కాతో. గేటు దగ్గర కాపలాదారు లోనికి వెళ్ళనీయలేదు. ఆయన వ్యవసాయశాఖ డైరెక్టరు అని చెప్పిన

తరువాత లోనికి పంపేడు. సాదరపూర్వక అతిథి సత్కారాలు జరిగిన తరువాత ఈ అన్నయ్య గారు చెల్లెలుతో జరిగిన విషయం చెప్పారు. మరి మీరు సూటు మానేసి ఈ వేషధారణలో ఎందుకు తిరగాలి .అని ఆమె ప్రశ్న. ఇంకొంచెం సేపటిలో నేను క్యాంపుకు వెళ్ళాలి. దారిలో అన్నీ పొలాలు ఇప్పుడిప్పుడే మన రాష్ట్రంలో ట్రాక్టర్లు వాడకంలోకి వస్తున్నాయి. ఎవరైనా వానితో దున్నుతూ ఇబ్బందులలో పడితే సూటుతో ఉండి చూస్తూ వెళ్ళిపోవడం నాకు ఇష్టం లేదు. ఈ నిక్కరు చెప్పులతో ఉంటే వెంటనే జీపు దిగి సంకోచంలేకుండా బురదలోకి దిగి కష్టంలో ఉన్న వ్యక్తికి సాయం చేయడానికి వీలవుతుంది. అందుకే ఈ "వస్త్రధారణ" అన్నారు. ఆయన పరోపకార బుద్ధికి, ముందు చూపుకు ముగ్ధురాలైపోయి, జీవితాంతం ఆయనకు భక్తురాలిగా మారిపోయింది మా ఆవిడ. అటువంటి ఆదర్శవాదులు, కాదు కాదు ఆదర్శ పురుషులు ఈ రోజుల్లో ఉన్నారా? అని ఆలోచిస్తే అది శేషప్రశ్నే అవుతుంది.

ఆయన ఏలూరులో జిల్లా అధికారిగా పనిచేసేరోజుల్లో మేము తణుకులో ఉండే వాళ్ళం. ఒక రోజున అధికారపర్యటనలో భాగంగా తణుకు వచ్చి, మా ఇంటికి వచ్చేరు. కాలేజీకి సెలవలు అవడంతో నేను కూడా రాజమండ్రి నుంచి ఇంటికి వచ్చి ఉన్నాను. జీపు డ్రయివరు మా బావగారి బ్యాగ్ బండిలో నుంచి దించి ఇంట్లో పెట్టేడు. జేబులోనించి ఒక బేడ తీసి డ్రైవరుకు ఇచ్చేరు. అణాలు, బేడలు అని నయా పైసలకు పూర్వం ఉండేవి. నేను ప్రశ్నార్థకంగా మా బావగారివైపు చూసేను. ఇది నా సొంత పని. అధికార పర్యటనలో భాగం కాదు. అందుకే ఆ సేవకు మూల్యం చెల్లించేను అన్నారు బావగారు. అవాక్కుఅవడం నా వంతయింది. ప్రభుత్వ పని, సొంతపని అని ఆ రకంగా విడదీసి చూడటం ఆయనకే చెల్లింది. నేటి తరంవారు గన్‌మెన్‌లను సొంత నౌకర్లు లాగ వాడుకోవడం చూస్తే ఆయన ఏమయ్యేవారో!

హైదరాబాద్‌లో ఎప్పుడు మా అక్కింటికి వెళ్ళినా అది ఒక ఋష్యాశ్రమంలా ఉండేది. మా బావగారు రాష్ట్రస్థాయి అధికారి అయినా, ఇంట్లో ఒక్క కుర్చీ కూడా ఉండేది కాదు. అంతా కృష్ణాజనాలు, తివాసీలు, కాంగ్రెస్ కార్యవర్గ సమావేశాలలోలా ఆనుకోటానికి దిళ్ళు, నేత చీరతో తెల్లని రంగులో పచ్చటి మా అక్క. అంతకుముందు స్వయంగా వడికిన నూలుతోనే చీరలు నేయించేదనుకుంటా. నూలు వడకడం మానివేసినట్లుంది. ఖాదీ భండాగార్‌లోనే కొని స్వదేశ వస్త్ర ధారణ. కాఫీ, టీలకు బదులుగా వారింట్లో తయారుచేసిన ప్రత్యేక పళ్ళరసాలు ఒక ప్రత్యేకత. ఇక వారి వాహనం ఢిల్లీలో కొనుక్కొని వచ్చేరు. ఇటలీలో తయారైన అది ఒక త్రిచక్ర వాహనం. ఇంచుమించుగా ఇప్పటి ఆటోల మాదిరిగా ఉండేది. హైదరాబాద్ - సికిందరాబాద్‌లలో మరొకటి అటువంటిది లేదు. అంతా వింతగా చూసేవారు అందులో

ప్రయాణంచేస్తుంటే. గాంధీగారితో ప్రత్యక్షంగా గడిపే అవకాశం లేకపోయినా, ఆ వాతావరణం ప్రస్ఫుటంగా కనిపించేది.

ఒకసారి సభనుంచి అంటే ఆంధ్రమహిళాసభ అన్న మాట. దానిని సంక్షిప్తంగా సభ అనడం అలవాటయింది. సభనుంచి ఇంటికి అక్కా నేను కారులో వస్తున్నాం. దారిలో హఠాత్తుగా దిగమంది. ఎందుకో అర్థం కాలేదు. డ్రైవరును కారును సభకు తీసుకుపొమ్మన్నది. నన్ను నడవమన్నది. ఇంకా విషయం స్పష్టం కాలేదు. ఒక ఫర్లాంగు దూరంలో కాయగూరలు కొనుక్కొని ఇంటికి నడచివెళ్ళాం. ఆ సంచీని మోసుకొంటూ అప్పుడు వివరించింది మా అక్క. ఇది సభకు ఇంటికి దారిలో లేదు కదా! దారి మళ్ళించి, సొంత పనుల కోసం సభ కారును వాడుకోవడం నాకిష్టంలేదు అన్నది. కాయగూరలతో సంచిమోస్తున్నానేమో ఆ ఉక్రోషంలో "మరీ ఇంత కఠినంగా రూల్సును అమలుచేయడం బాగాలేదు" అని అందామను కొన్నాను కాని ధైర్యం చాలలేదు.

కాలక్రమేణా మద్రాసులోనూ, హైదరాబాద్ లోనూ ఆంధ్రమహిళాసభ శాఖోపశాఖలుగా విస్తరించి ఆ రెండింటికి మా అక్క అధ్యక్షురాల యింది. 300 పడకల ఆసుపత్రి నిర్వహణే నాకు ఎంతో సంక్లిష్టంగా ఉండేది. అలాంటిది ఒక్క హైదరాబాద్‌లోనే సభ ఆసుపత్రిలో హృద్రోగుల శస్త్రచికిత్సలు ప్రారంభించడం ఒక సాహసోపేత చర్య. దీనికి తోడుగా నర్సుల శిక్షణ, స్త్రీలకు వృత్తి విద్యలలో నైపుణ్యం కలగచేయడం, బదిర మూగ పిల్లలకు ప్రత్యేక ఆసుపత్రి - ఇలా విస్తరించుకుంటూ పోయింది. ఆరోజుల్లో గుండె ఆపరేషన్లు మొదలు పెట్టింది హైదరాబాద్‌లో ఇక్కడేననుకుంటా. దేశ్‌ముఖ్‌గారికి ఉచితంగా గుండె ఆపరేషను చేయమని కేంద్రప్రభుత్వం నుంచి ఒక సిఫారస్‌తో బొంబాయిలో ఆపరేషన్ జరిగింది. ఆసుపత్రి వర్గాలు చివరి రోజున రూ. 27000/- బిల్లు ఇచ్చేరు. ఆపరేషను ఖర్చులు, డాక్టర్ల ఫీజులు వగైరా అంతా ఉచితమే. ఇవి ఇతర చిల్లరమల్లర

ఖర్చులు మాత్రమే అన్నారు. ఈ లెక్కన సామాన్యమానవుడిగతి ఏమిటని అంతర్జాతీయ సంస్థల సహకారంతో ఈమె, దుర్గాబాయిగారు ఈ విభాగాన్ని ఏర్పాటుచేసి, గుండె ఆపరేషన్లు చేసే నిపుణులు దొరకని రోజుల్లో వారు వచ్చే ఏర్పాట్లు చేసి దిగ్విజయంగా దానిని నెరవేర్చేరు. చివరకు సుగుణమణి గారే సభ. సభే సుగుణమణిగారు అన్న స్థితికి వచ్చింది.

మా అక్క బావలకు మహాలక్ష్మమ్మగారనే ఒక గురువుగారున్నారు. నేనామెను నా 10వ ఏట భద్రాచలంలో చూసేను. అంబాసత్రం పేరుతో శ్రీరామభక్తుల ఆలనా పాలనా చూసేవారు. ఇప్పటి మాదిరిగా వసతులు ఏమాత్రం లేని ఆ రోజులలో యాత్రికులకు ఆ కొండలలో ఆమె అండగా నిలవడమేకాక కాశీ అన్నపూర్ణలా అన్నదానం చేసేవారు. వారు మాత్రం తినేది 5, 6 వేప చిగుళ్ళు, నిమ్మకాయంత అన్నం. అన్నీ ఆసనాలు వెయ్యడమే కాక నేతి, దౌతి వంటి ప్రక్రియలు

నిర్వహించేరు. 95వ ఏటకూడా ఆమెకు వార్ధక్య చిహ్నాలు ఏమీలేకపోగా, అద్భుతమైన జ్ఞాపకశక్తితో అలరారేరు. మనిషి సామాన్యంగా కనిపించినా ఆధ్యాత్మ చర్చ మొదలుపెడితే ఆవిడ జీవన్ముక్తురాలు అని కొద్దిసేపట్లోనే గ్రహించుతాము. సామాన్యులు కొలిచే డిగ్రీలు ఆమెకు లేకపోయినా, భగవదనుభూతి నిచ్చేదే నిజమైన విద్య అనే నిర్వచనం అన్వయిస్తే, ఆమెకు మించిన పండితులు బహు కొద్దిమందే అని చెప్పాలి. ఈ భావంతోనే వేదాలను కూడా అవిద్య కింద కొందరు మహనీయులు జమకట్టేరు. అంత కొద్ది ఆహారం తింటూ అంత శక్తితో భౌతిక కార్యాలను ఎలా నిర్వహిస్తున్నారనేది వైద్య శాస్త్రానికే అందని ప్రశ్న. అటువంటి గురువు వద్ద సుశిక్షితులైన మా అక్క, బావలను తయారు చేయడమే కాకుండా మా అందరి యోగక్షేమాలు విచారించేవారు. అటువంటి వారి తపస్సు మూలంగానే ప్రపంచంలో ఈ మాత్రమైనా శాంతి మిగిలి ఉందంటే అతిశయోక్తి కాదు!

ఎందరో అభాగినులను ఆదుకొన్న మా అక్క న్యాయ సూత్రాలను ఏ మాత్రం అతిక్రమించేది కాదు. పురుషాధిక్యత గల ఈ ప్రపంచంలో అనాదిగా ఆడదానికి అన్యాయం జరుగుతూనే ఉన్నది. ఆమె సేవాసదన్‌లో ఎక్కువ మంది అటువంటి వారే. మిగిలిన వారు చేజేతులా కష్టాలు కొని తెచ్చుకొన్న వారు. సుఖసంతోషాలతో నిండిన సంసారాలను వదలి భర్త, పిల్లలను అలక్ష్యంచేసి, ఇతర వ్యామోహాలకు లోనై లేవదీసుకొని వచ్చిన వాడు నట్టేట్లో ముంచితే తిండికి గుడ్డకూ కరువై, శరీరం రోగాల మయమయినవారు కూడా సేవాసదన్‌లో చేర్చుకోబడ్డారు. వారిని ఓరిమితో మందలించి, ఆశ్రయమిచ్చి, జీవనాధారవృత్తులలో శిక్షణ ఇచ్చి మళ్ళీ వారిని సన్మార్గంలో పెట్టడం నేను గమనించేను. దీనికి ఎంతో ఓర్పు, నేర్పు కావాలని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. తోటి స్త్రీ అని వారి తప్పులను ఏనాడూ సమర్థించలేదు. ఆదరించడం మానలేదు. ఇదీ ఆమెలో నేను

గమనించిన ప్రత్యేకత. ఈ రెండవ కోవకు ప్రతీక విశ్వనాథవారి "చెలియలికట్ట"లో నాయిక రత్నావళి.

మా చిన్నక్క అరవిందకు ఎప్పుడూ ఒక సందేహం "ఇంత మంది జీవితాలను చక్కదిద్ది, స్త్రీ జనాభ్యుదయానికి జీవితాన్ని ధారపోసిన మా అక్క ఎప్పుడూ పూజలు, పునస్కారాలు; గుళ్ళు, గోపురాలు; దర్శించడానికి ఆసక్తి ఎందుకు చూపదు" అని. నీది స్వార్థ భక్తి, అక్కది నిస్వార్థమైన విశ్వరూప ఆరాధన అని నా సమాధానం. ప్రార్థించే పెదవులకన్న సేవనందించే హస్తాలు మిన్న అన్న వివేకానందుని సూక్తిని జ్ఞాపకం చేసేను. నిస్వార్థంగా సేవ చేసే సంఘ సేవకులు చాలా మందే ఉన్నారు దేశంలో. కాని జీవితాన్నంతా ఆదర్శానికే అంకితం చేసి, రాత్రనక పగలనక, ఎండనక వాననక ఆ సేవాభావంతో మెలిగే మదర్‌థెరిస్సా వంటి వారు అరుదుగా కన్పిస్తారు. అటువంటి అపురూప వ్యక్తుల కోవలోకి మా అక్క వస్తుందంటే అతిశయోక్తికాదు. రాష్ట్రపతి నుంచి రాష్ట్ర, జిల్లా, పట్టణాలలో అనేక

సత్కారాలు అందుకొన్న ఆమె, తన వందలాది వ్యాసాల ద్వారా ఎంతోమందిని ఉత్తేజపరచి సంఘ సేవకులను తయారు చేసింది. రేడియో, టి.వి. ప్రసంగాల ద్వారా తన సందేశాన్ని లక్షలాది ప్రజలకు వినిపించింది. ఎన్నో సంస్థలు ఆమెను సత్కరించి తమ ఉనికిని చాటుకొని తరించేయి.

84 ఏళ్ళు వచ్చినా నిత్యం సకాలంలో సభకు వెళ్ళి కార్యనిర్వాహక పనులు చేబడుతున్నది. వేలాది రూపాయలు జీతం తీసుకొని, అసలు ఆఫీసులు, విశ్వవిద్యాలయాలలో నామ మాత్రంగా ముఖం చూపించి ఇతర ఆర్థిక లావాదేవీలు నిర్వహిస్తున్న ఈ రోజులలో, ఆమె కర్తవ్య నిర్వహణ శ్లాఘించకుండా ఉండలేము. ఆవిడ కంటె ఒక పుష్కరం వయస్సులో చిన్నవాడినైనా నేను శ్రీ సత్యసాయి సేవా సంస్థలలో వైద్య సేవలందిస్తూ, ఏ రోజునైనా 200 కి.మీ. ప్రయాణం చేసి, మూరు మూలలలో ఉన్న గిరిజనులను 200 మందికి వైద్యసేవలందించి,

మళ్ళీ అదే రోజున ఇంకొక 50 మంది రోగులను చూడవలసి వస్తే, ఈ మధ్యన అలసట అనిపిస్తున్నది. వెంటనే మా అక్క సేవానిరతిని తలచుకొంటె, ఎక్కడి నుంచో శక్తి వచ్చి, ఆ స్ఫూర్తితో ఆ రోగులను పరీక్షించి మందు లివ్వటం జరుగుతుంది. ఆ విధంగా ఆమెనుండి ఆ స్ఫూర్తి నందుకొంటూ ఆవిడను అక్కగా పొందటం నా పూర్వ జన్మ పుణ్యం అని భావిస్తాను.

***

మాన్య సౌజన్య సౌహార్ద్ర మానసమ్ము
గణ్యమానవత్వ మహిత గౌరవమ్ము
పుణ్యసేవాంకిత గుణవిభూషితమ్ము
ధన్య చరిత సుగుణమణీ జీవితమ్ము

అభివందనాభినందనలతో

డా॥ నిడమర్తి నిర్మలాదేవి

సర్వా శారద

'సుజన జీవని' సుగుణమణి

శ్రీమతి "సుగుణమణి" "సుగుణ భూషి". అన్వర్థ నామధేయురాలు. ఇంగ్లీషులో ఒక సామెత ఉంది. నీ సహచరులు, సాంగత్యాభిలాషులను బట్టి నీ గురించి తెలుసుకోగలను. ఈ శతాబ్దములో మొదటి రెండు దశకాల సాంఘిక రాజకీయ నైతిక సాంస్కృతిక వాతావరణం, ఆనాటి కుటుంబాలు ముఖ్యంగా మధ్య తరగతి వారి కుటుంబాలు విద్యాలయాలు సమాజ వ్యవస్థ - సంఘ సంస్కరణాభిలాషులకు చాల దోహదకారిగా నిస్వార్థ సేవకు నివాళులర్పించేదిగా ఉండేది. అందుకే ఆనాటి వారందరు స్వచ్ఛంద సేవకు అంకితమైనవారే. అందులో మన సుగుణమణి - సంఘ సంస్కర్తల కుటుంబంలో జన్మించింది. తండ్రి ఆనాడే హరిజనుల (అంత్యజులనబడే వారికి) శరణాలయం నడుపుతూ కుటుంబ

సభ్యులందరికి సేవాభిలాష పెంపొందించారు. సహజంగా సుగుణమణిగారి అప్పచెల్లెళ్ళు అన్నదమ్ములు చాల సంస్కారవంతులు, సహృదయులు. దానికి తోడు ఆనాడే పేరు గడించిన బ్రహ్మర్షి రఘుపతి వేంకటరత్నం నాయుడుగారు ప్రబోధకులుగా పనిచేస్తున్న కాకినాడ పి. ఆర్. కాలేజీలో విద్యనభ్యసించారు.

బంగారానికి తావి అబ్బినట్లు ఆమెకు భూషణంగారితో వివాహం దైవ నిర్ణయం. ఆయన శుద్ధ సాత్వికులు గాంధేయులు.

1942 - 43లోనే మన దుర్గాబాయిగారితో సాహచర్యం లభించడం అంటే 20, 22 ఏళ్ళకే నిస్వార్థంగా సేవ చేయాలన్న అభిలాష కల్గిందామెకు. దానికి ప్రధాన కారణం ఆమెకు అవసరాల పట్ల తప్ప సౌకర్యాలు, విలాసాలపట్ల మోజు లేకపోవటమే. నిరాడంబరత ఆమె అలంకారం. అందుకే నాకేం కావాలి? భగవంతుడు కూడు, గుడ్డ, గూడుకు లోపం చేయలేదు. నాకింకేంకావాలి? అనే

మనస్తత్వంతో ఆ యువతి దుర్గాబాయి గారి దగ్గరకు వెళ్ళి నాకు ఏదైనా సేవా కార్యక్రమాన్ని సెలవీయండి. ఏ ప్రతిఫలాన్ని ఆశించకుండా యథాశక్తి సేవ చేస్తాను అనగానే దుర్గాబాయిగారు పొంగిపోయారు. నాకు యిటువంటి మణులు భూషణాలు కొద్ది మంది ఉంటే చాలు స్వచ్ఛంద సేవా సామ్రాజ్యాన్ని సమర్థంగా నిర్వహించగలను అన్నారు. అంతే అప్పటి నుంచి అర్ధశతాబ్దం పైగా సహజ నైర్మల్యంతో ఏ ప్రతిఫలం గుర్తింపు ఆశించకుండా యిటు ఆంధ్రమహిళాసభకు అటు ఆంధ్ర బాలానందానికి స్త్రీ, శిశు సంక్షేమానికి అంకితమయ్యారు. ప్యూన్ నుంచి ప్రెసిడెంట్ వరకు అన్ని బాధ్యతలు - మన దుర్గాబాయిగారి లాగా నిర్వహిస్తూనే వున్నారు. పని ఎటువంటిది అని కాదు ప్రశ్న, అది చక్కగా జరగాలన్నదే ముఖ్యం. ఇతరుల మీద ఆధారపడితే స్వచ్ఛంద సేవ ఎందుకవుతుంది? ఎవరో చెప్పాలని, ఎదురుచూడటం ఎందుకు? ఎక్కడ ఎప్పుడు ఎవరికి మన సేవలు ఏ రూపంలో

అవసరమో వాటిని పది మందిని కూడగట్టుకుని చేసుకుంటూ పోవటమే. ఇదే అమ్మానాన్నలు ఆచార్యులు స్నేహితులు నేర్పిన పాఠం.

అందుకే భర్తతో ఏ ప్రదేశానికి వెళ్ళినా ముఖ్యంగా అరకువాలీలో ఆటవిక జాతివారికి ఆమె చేసిన సేవలు చిరస్మరణీయాలు. ఇప్పుడు ప్రభుత్వం అందించాలని తాపత్రయపడుతున్న ఉపాధి కల్పించటం, సాక్షరత, హాస్టలు నిర్వహించటం మొదలైన సేవలన్నింటికి ఆనాడే పునాదులు వేశారామె.

స్వచ్ఛంద సేవాసంస్థలలో అజాతశత్రువుగా అర్థ శతాబ్దానికి పైగా తన అంతఃకరణ సాక్షిగా సేవలందిస్తున్న అద్వితీయ ఆంధ్ర మహిళ బహుశః సుగుణమణిగారే. ముఖ్యంగా ఆంధ్ర మహిళా సభవారి 55 సేవలను అందుకుంటున్న ప్రతి లబ్ధిదారు తప్పక సుగుణమణి గారిని స్వయంగా ఎరిగిన వారే అంటే అతిశయోక్తి కాదు. అందులో సేవలందిస్తున్న ప్రతి ఒక్కరు ఇలా ఆమెకు

అందరూ సన్నిహితులే. ఇలా ప్రతి ఒక్కరితో తాను తాదాత్మ్యభావంతో మెలగటం బహుశః సౌజన్యశీలి అయిన సుగుణమణిగారికే సాధ్యమేమో అనిపిస్తుంది. అందుకే ఆమె సుజనజీవని సుగుణభూషణి.

ఆనాడు 1944లో ఆంధ్రమహిళాసభ ఆధ్వర్యంలో వెలువడిన మొట్టమొదటి స్వచ్ఛంద సేవా సంస్థ సేవికలు వెలువరించిన మాసపత్రిక "ఆంధ్రమహిళ" లో వ్యాసాలు వ్రాయటం దగ్గర నుంచి ప్రూఫులు దిద్దటం, స్టాంపులు అంటించి నడిచి వెళ్ళి పోస్టు చెయ్యటం వరకు అన్ని బాధ్యతలు సుగుణమణిగారే. అలా మొదలైన సేవ యింతింతై మహిళాసభ శాఖోపశాఖలుగా విస్తరిస్తూ పోతుంటే కొన్ని శాఖలకు కార్యదర్శిగాను, సలహాదారుగాను సేవచేస్తూ ధర్మకర్త ట్రస్టీ అయి, 6 ఏండ్లు అధ్యక్షురాలుగా ఎంతో సమర్థంగా ఆ పదవి నిర్వహించారు. ఆమె యీ సంస్థ కోసం ఎన్నో నిధులు లక్షలలో సేకరించారు. ఆస్తిపాస్తులను

సమంకూరార్చారు. స్వచ్ఛంద సేవికలకు మార్గదర్శకమై వారిని తీర్చిదిద్దారు.

ప్రతిఫలం ఆశించకపోయినా - "తల్లికి తగ్గ తనయ" దుర్గాబాయి ప్రతినిధి - వీరిని చూస్తే దుర్గాబాయిగారిని చూచినట్లే అనిపించుకున్నారు. ఆమె లాగానే ఎన్నో రాష్ట్రీయ, జాతీయ అవార్డులు, గుర్తింపు పొందారు. అభినందన పరంపరలు అందుకున్నారు. అపరదుర్గాబాయి అనిపించు కున్నారు. ఆమెని చూచిన వారెవ్వరూ ఆమె యింత మహోన్నత వ్యక్తి అనుకోరు. అంత నిగర్వి. అంత సీదా సాదాగా వుంటారు. దుర్గాబాయి జీవితపు విలువలను పుణికిపుచ్చుకున్నారు. ఆమె Philosophical or spiritual out look అటువంటిది.

1944 నుంచి అటు ఆల్ ఇండియా రేడియోలోను యిటు టివి వచ్చినప్పటి నుంచి ఎన్నో స్త్రీల సమస్యల గూర్చి తన నిశ్చితా భిప్రాయాలను నిర్భితితో వెలిబుచ్చుతూనే వున్నారు. వివిధ అంశాల మీద ముఖ్యంగా స్త్రీ

శిశు వృద్ధుల సమస్య పరిష్కారమార్గాలను సూచిస్తూ ఎన్నో పత్రికలకు, వార్తాపత్రికలకు ఆమె వ్యాసాలు అందించారు. ఇంకా అందిస్తున్నారు. రాష్ట్రప్రభుత్వ కమిటీలలో ఆమె సభ్యురాలు. విద్యావిషయిక కమిటీలో ఆమె సలహాదారు.

రూపుదాల్చిన "సహజీవనం" సుగుణమణి. మృదుభాషి మధురభాషి, పూర్వభాషి. అందరి క్షేమ సమాచారం తానే కనుక్కుంటూ వుంటారు. స్వచ్ఛంద సేవికలకు మార్గదర్శిని.

స్త్రీలకు ఆమె యిచ్చే సలహా Women's lib పేరిట confrontationకు, competitionకు, comparisonకు సంసిద్ధులుకారాదు. ఆ పద్ధతి మన సమస్యలకు పరిష్కారం కాదు. స్త్రీ పురుషులు పరస్పర పూరకాలు complementary to each other. అభిన్నులు. సరిసమానులు. చెట్టు వేరు రూట్స్ వేరు కాదు. భిన్నం కాదు. కాకపోతే బాధ్యతానిర్వహణలో బరువు బాధ్యతలు వృక్షానికన్నా వృక్షపు వేరు అందునా మదర్ రూట్‌కే

ఎక్కువ ఉన్నట్లు స్త్రీకి యిటు కుటుంబంలో అటు సమాజంలో బరువూ బాధ్యతలు ఎక్కువ. వేళ్లు ఎలాగయితే తనను తాను రక్షించుకుంటూ కాండాన్ని దృఢం చేస్తాయో అలాగే స్త్రీ మాతృమూర్తిగా తనను తాను ఆదర్శవంతంగా చేసుకుంటూ తన సృష్టి అయిన మానవాళిని మంచి మార్గంలో పెట్టే ప్రయత్నం చేస్తుంది, చేయాలి. తన చిన్న పాత్రల ద్వారా పురుషుని యోగ్యునిగా తీర్చి దిద్దాల్సిన కర్తవ్యం స్త్రీల మీదే వుంది. అందుకే పురుషుడు తనకు అన్యాయం చేస్తున్నాడన్నా, అణగదొక్కుతున్నాడన్నా పురుషాధిక్య సమాజం exploit చేస్తున్నారన్నా దాంతో సుగుణమణిగారు ఏకీభవించరు. ఏ రూపంలోనైనా వంగవాడు స్త్రీచేత మలచబడవలసిన వాడే, మలచబడేవాడే. అందుకే గురుతర బాధ్యత స్త్రీలదే అంటారామె. దుర్గాబాయిగారు మీ కందించిన వారసత్వమిదే ఆత్మగౌరవం, ఆత్మాభిమానం, ఆత్మవిశ్వాసం.

ఎవరికి వారు అలవరచుకునేవే గాని ఒకరు యిచ్చేవి ఇవి కావు. ఆత్మ న్యూనత తగదు. సబలలమై వుండి కూడా మనలను మనమే అబలలం అనుకుంటే ఎలా? అని అంటారామె. కాసారము నీరు కోరుననే సామెత విడ్డూరం. తనలోనే నిక్షిప్తమైన శక్తి యుక్తుల్ని తానే గ్రహించి సమయానుకూలంగా వినియోగించుకోవాలని అంటారు. "సాధనమున పనులు సమకూరు ధరలోన" అని కదా నానుడి. ఆమె నిరంతర సాధనతో సౌజన్యంతో సాత్విక భావంతో సహనశీలతతో ఎన్నో సేవలను స్త్రీ శిశు వృద్ధులకు అందిస్తున్నారు. తనలాగా తోటి స్త్రీలు కూడా సౌమనస్యం పూనికతో ఓర్మితో తమ సమస్యలను పరిష్కరించుకోవాలనే సుగుణమణి గారి ప్రబోధం. సందేశం కూడా.

***

> *"Introspection is a good thing. It helps us to correct the mistakes we might have committed and to get to the right path. I regard my sonscience as my guru."*
> *- Durgabai Deshmukh*

కె. సుబ్బాయమ్మ

అమృతవర్షిణి

సుగుణాల సేవామణి,
అమృతవర్షిణి సుగుణమణి మృదు మధుర భాషిణి. మాతృశ్రీ సుగుణమణి ఆలనా పాలనా మాకందరికి అందించిన అమృతమూర్తి. అభాగినులకు తన అమృత హస్తమును అందించిన కరుణామూర్తి. దుర్గాబాయి గారి సేవకు ప్రతినిధియై నిలచి స్త్రీలను, కష్టనష్టముల నుంచి కాపాడిన సేవాపరాయణురాలు.

వాత్సల్యమూర్తియైన ఆమె ఉదారహృదయముతో నాకు ఆంధ్రమహిళాసభలో ఉచిత విద్యావకాశము కల్పించిన సుగుణమణిగారు ఏ అండదండలులేని నాకు ఆనాటి ఆ సహాయము నన్నొక ఆదర్శ ఉపాధ్యాయినిగా మలచుట మాత్రమే కాక నా సంపూర్ణ వ్యక్తిత్వ వికాసానికి దోహదము చేసినది. ఆదరణ ఆమెలోని గొప్ప గుణము.

పరిశీలించగా వారి కొండంత అభిమానమును పొందుటయే నా పూర్వజన్మ సుకృతము. నోరార సుబ్బాయమ్మా అని పిలిచి పిల్లలను రేడియోప్రోగ్రాములకు తయారుచేయమని నన్నొక రచయిత్రిని చేశారు. నిజముగా నేనొక రచయిత్రినని భ్రమపడి, నాటికలు, ఉపన్యాసాలు వ్రాసి, పిల్లలచేత అభ్యాసం చేయించేదానిని. అది చూసి "అబ్బో బ్రహ్మాండంగావుంది" అని ప్రోత్సహించే వారు, మెచ్చుకునేవారు.

నిజం చెప్పాలంటే నేను ఆంధ్ర మహిళాసభ పెద్ద ఆడపడుచును. నేను కండెన్సుడు కోర్సు పూర్తి చేసుకొనేలోపల హైదరాబాదు ఆంధ్ర మహిళాసభలో బేసిక్ ట్రైనింగ్ ప్రారంభించారు. నేను ట్రైనింగ్‌లో చేరుతాను అని అనగానే సుగుణమణిగారు సంతోషంగా చేరుమని అన్నారు. ఆ పిలుపే నాలో దాగివున్న కళాత్మక శక్తిని వెలికి తీసి పరిమళింపచేసింది. అటు పిమ్మట మా సుగుణమణిగారు మన పాఠశాలలో ఉద్యోగ

మున్నది అప్లై చేయమన్నారు. అంతేకాకుండా
నీకు కాకపోతే, ఆ ఉద్యోగము మరెవరికిస్తారని
ప్రోత్సహించారు. అదే రకముగా ఉద్యోగమిచ్చి
జీవితాన్ని నిలబెట్టారు. ఆ తరువాత మా
ఆంధ్రమహిళాసభలో ఈవెనింగ్ కాలేజి
ప్రారంభిస్తున్నట్లు తెలిసింది. వెంటనే మా
సుగుణమణి గారి దగ్గరకు పరుగెత్తి సాయంత్రపు
కళాశాలలో పి.యు.సి. చదువుతానన్నాను.
అప్పుడు "ఓ భేషుగ్గా చేరు, నీ క్షేమమే నా
ధ్యేయము" అన్నారు. అలా పి.యు.సి., బి.ఏ. పూర్తి
చేసి డిగ్రీ సంపాదించాను. మా మేష్టారు
నారాయణమూర్తిగారు చిల్లరంతా పోగుచేసికొని
నోటు తయారు చేసుకున్నావమ్మా అన్నారు. అటు
పిమ్మట బి.ఇడి కోర్సు ప్రారంభిస్తున్నట్లు తెలిసి
వెళ్ళి అడిగాను. శ్రీమతి సుగుణమణి గారు మొదటి
సీటు నీకే. మేము సెలవు ఇస్తాము, గవర్నమెంటు
జీతమిస్తుంది అన్నారు. పైన చదివిన చదువంతా
నయాపైస ఖర్చులేకుండా అనేక పారితోషికాలతో
ముగించాను. ఇంకేముంది మా పాఠశాల

అసిస్టెంటుగా, స్టాఫ్ సెక్రెటరీగా, పెద్దల కనుసన్నులలో అనేక విషయములలో అనుభవాలు సంపాదించాను. అందుకనే మా సుగుణమణిగారు నన్ను ఆంధ్ర మహిళాసభ పెద్ద ఆడపడుచని పదిమందిలో చెప్పి గౌరవిస్తూంటారు. ఇంతటి ఉన్నత గౌరవానికి కారణము శ్రీమతి సుగుణమణి గారు నాలో వెలిగించిన విద్యాజ్యోతియే. మరొక విషయము మర్చి పోయానండోయ్ నా ఉద్యోగ వివరాలు అన్నీవిని, మావారు తమంతట తాముగా వచ్చి నన్ను కాపురానికి రమ్మని పిలిచారు. శ్రీమతి సుగుణమణిగారు వెంటనే నీకు సెలవిస్తాము. నీ కాపురము నీవు నిలబెట్టుకో. ఆడదానికి భర్త సేవయే ముఖ్యమని మరిచిపోవద్దు అన్నారు. అంతే వెంటనే వెళ్ళి అన్నిటిని నాకు అనుకూలంగా మార్చుకున్నాను. ఇద్దరు పిల్లలు పుట్టారు. తిరిగి దురదృష్టము నన్ను వెంటాడి పాప చనిపోయింది. బాబు ఇప్పుడు ఆమెరికాలో ఇంజనీరింగ్ చేసి ఉద్యోగాన్వేషణలో ఉన్నాడు.

ఒకసారి మా పాఠశాల నూతన భవన ప్రారంభ సమయంలో పిల్లలందరికి భోజనము పెట్టిస్తే బాగుండును అన్న ఆలోచనను సుగుణమణిగారి ముందుంచాను. ఓ భేషుగ్గా ఉంటుందని భుజము తట్టి తక్షణమే ఆచరణలో పెట్టుమన్నారు. అంతే! ధైర్యంతో 1000 మంది పిల్లలకు భోజనము పెట్టించి వారి మెప్పును పొందాను. ఇది వారి మాతృవాత్సల్యానికి నిదర్శనము.

మా పాఠశాలకు రాగానే ఏదీ సుబ్బాయమ్మను పిలవండి అని పిలిచి అప్పటికప్పుడు ఉపన్యసించమనేవారు. అంతే నెనొక పెద్ద వక్తననుకొని ఉపన్యసించేదానిని. ఇలా ఆ మాతృమూర్తి శ్రీమతి సుగుణమణిగారు నాలాంటి వారు మరెందరినో సేవా మణులుగా తీర్చిదిద్దారు. ఇప్పుడు నేను మా అలకాపురిలో శ్రీ శారదాదేవి మహిళా మండలి స్థాపించుకొని సెక్రటరీగా సేవలందిస్తున్నాను. మరొక జన్మఉంటే

సుగుణమణిగారి కడుపున జన్మించి, ఋణవిముక్తురాలిని చేయమని ఆ భగవంతుణ్ని ప్రార్థిస్తున్నాను. శ్రీమతి సుగుణమణిగారి సహస్ర పూర్ణ చంద్ర దర్శన సందర్భములో పెద్దలందరితోపాటు నన్ను కూడ వారింటికి పిలిచి పసుపు కుంకుమల నిచ్చి ఆదరించారు. ఏ పాదము కిందో నలిగిపోవలసిన నన్ను ఒక రచయిత్రిగా, వక్తగా, దర్శకురాలుగా, అన్నిటికంటే ముందు ఒక సేవకురాలిగా తీర్చిదిద్దిన ఘనత వారిదే.

ఇలా ఎంతో మంది జీవితాలలో జీవన జ్యోతులు వెలిగించిన అమృత వర్షిణి ఆమె. నా ఉద్దేశంలో వారి ఉదారహృదయమునకు అమృతవర్షిణి అను పదము ఇంకా చాలా చిన్నదనిపిస్తుంది. శతవర్షములు వారు ఇలాగే సేవామూర్తిగా ఉండాలని నా ఆకాంక్ష.

***

> *"It is the good education that really measures work of a person".*
>
> *- Durgabai Deshmukh*

యం.శమంతకమణి

నా స్మృతి పథంలో శ్రీమతి సుగుణమణి

కొందరు తీరికవేళల్లో సాంఘిక సేవ చేస్తుంటారు. మరి కొందరు తీరిక కలుగ చేసుకొని సాంఘిక సేవా కార్యక్రమాల్లో పాల్గొంటూ వారి సమయాన్ని సద్వినియోగం చేసుకుంటారు. ఇంకొందరు సాంఘిక సేవే తమ ఊపిరిగా చేసుకొని జీవితాన్ని ధన్యం చేసుకుంటారు. సాంఘికాభ్యుదయానికి అందునా మహిళాభ్యుదయానికి తన జీవితాన్ని అంకితం చేసి ఎంతోమంది మహిళలకు జీవనాన్ని చూపిన ధన్యజీవి మన దుర్గాబాయమ్మగారు. వారి మనస్సుని అర్థం చేసుకొని వారి ఆశయాలనే తన ఆశయాలుగా మలచుకొని ఆంధ్రమహిళాసభ అభివృద్ధే, మహిళాభ్యుదయమే తన జీవితలక్ష్యంగా చేసుకొని తన జీవితకాలాన్ని సద్వినియోగం చేసుకున్న ధన్యజీవి మన సుగుణమణిగారు.

1963లో నేను ఆంధ్రమహిళాసభలో అడుగు పెట్టాను. అప్పుడే దుర్గాబాయమ్మగారి సరసన నడుస్తూ ఆమె తలపెట్టే ప్రతి కార్యక్రమంలో తానై నిలుస్తూ విసుగూ విరామం లేక మహిళాసభ అభ్యుదయానికి రాత్రింబవళ్ళు కష్టపడుతూ ప్రతి రోజూ ప్రతి పనిగా తన పని చేసుకుపోతూ సభాప్రాంగణంలో నడయాడే నిరాడంబర మూర్తే శ్రీమతి సుగుణమణిగారు.

దుర్గాబాయమ్మగారి మాటలో ధైర్యం వుంది. సుగుణమణిగారి మాటలో ఆత్మస్థైర్యం వుంది. వారు మహాశక్తి. వీరు తన శ్రమశక్తితో దేన్నైనా సాధించాలనే పట్టుదలగల వ్యక్తి. సుగుణమణిగారిలో వున్న స్వచ్ఛత నిరాడంబరత నిస్వార్థసేవ ఆ సాదాసీదా తెలుగుతనం ఎవరినైనా తనతో కలుపుకుపోయే మనస్తత్వం అందర్నీ ఆమె దగ్గరకు చేరుస్తాయి.

ఆంధ్రమహిళాసభ ఆణిముత్యం సుగుణమణి గారు. వారు సభకు అనుంగు ఆడపడుచు. నాకు

తెలిసిన ఈ 40 సం॥కాలంలో ఆనాటి నుంచి ఈ నాటి వరకూ ఆమె దైనందిన కార్యక్రమం సభకు రావడంతోనే ప్రారంభమవుతుంది. ఆమె అధ్యక్షతన ఎన్నో సభలూ సమావేశాలు జరిగాయి. సభలో ఏ కార్యక్రమమూ ఆమె లేకుండా జరగలేదు. ఆ కార్యక్రమంలో తొలిపలుకులుగాని తుదిపలుకులుగాని ఆమెవే. ఆమె లేని సభలో జవజీవాలుండవు, జనరంజకం కాదు. సభ ఆవిర్భావానికి ఆరంభం నుంచి వారు పడిన శ్రమను, వారు సాధించిన ప్రగతిని సభికులకు స్వచ్ఛమైన తెలుగులో స్పష్టంగా చెబుతూ ఈనాటి సభ దినదిన ప్రవర్ధమానంగా ఎలా ఎదుగుతూ వచ్చిందో సభాసదులకు వివరించడం ఒక్క సుగుణమణిగారి వల్లనే సాధ్యం. మహిళాసభ అనే వటవృక్షం శాఖోపశాఖలుగా విస్తరించడానికి కారణభూతులైన మహావ్యక్తులను గురించి ఈనాటి వారికి తెలియచెప్పకపోతే, ఎందరో అభాగ్యజీవుల జీవితాలలో వెలుగుని నింపి చల్లని నీడనిస్తున్న

ఈ మహావృక్షాన్ని ఈ తరంవారు పనికిరాని వృక్షంగా తలచి తాము కూర్చున్న కొమ్మని తామే నరుక్కునే ప్రమాద ముంటుందని అనిపిస్తుంది. జరిగిన చరిత్ర తెలిస్తేనే జరుగుతున్న చరిత్రకు విలువుంటుందని జీవితపు విలువలను తెలియచెప్పే తపస్వి సుగుణమణిగారు.

సుగుణమణిగారు అచ్చమయిన తెలుగు మహిళ. ఆమె స్వరూపంలో కట్టుబొట్టులో తెలుగు తనముంటుంది. ఆమె మాటల నడకలో నడతలో తెలుగుతనం ఉట్టిపడుతుంది. తెలుగు సంప్రదాయాల పట్ల, మన సంస్కృతి నాగరికత పట్ల ఎంతో నమ్మకముంది. ఆమె ఏ సభలోనైనా ఆదరపూర్వకంగా అందర్నీ ఆహ్వానించడం చూస్తే ఉత్తమ గృహిణి సంప్రదాయం, ఆప్యాయత ఉట్టిపడుతున్నట్లు అనిపిస్తుంది. కాకినాడ కాలేజీలో డిగ్రీ చదివినా శ్రీరఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడుగారి శిష్యురాలైనా దేశ విదేశ ప్రముఖులు ఎందరు హాజరైన సభలోనైనా మధురస్వరంతో

తాను చెప్పదలచుకున్న అంశాన్ని తాపీగా స్పష్టంగా సరళమైన మాతృభాష అయిన తెలుగుభాషలో సూటిగా సభా సదులకు వివరించడం వారిలోనే చూచాను నేను.

అందరి యెడా మాతృభావం, అందరి అభిప్రాయాలనూ మన్నించడం, నిరంతరం శ్రమించడం ఆమె తత్వం. ఇతరుల సంతోషాన్ని కోరుకోవడం ఏ పనిచేసినా తాను నమ్మిన కార్యాన్ని వెనుదిరిగి చూడకుండా ధైర్యంగా పని సాధించడం ఆమె సహజ గుణాలు అనిపిస్తుంది. ఏ వ్యాపకంలోనైనా నేను నాతోటివారికి ఎలా ఉపయోగపడగలను? నాకున్న అవకాశాన్ని ఉపయోగించి ఇతరులకు ఏ విధంగా ఉపయోగపడగలను? అని ఆమె ఆ దృష్టితో తన జీవితాన్ని మలచుకున్నారు. అందుకే ఆమె ఆంధ్రమహిళాసభ విద్యాసంస్థల సెక్రటరీగా అడుగుపెట్టి, మహిళాసభ అధ్యక్షురాలుగా ఎదిగారు. ఆంధ్రమహిళాసభకు మహిళలు మాత్రమే

అధ్యక్షులుగా కావాలని ధైర్యంగా నలుగురికీ చాటి చెప్పి మహిళల శక్తియుక్తులను చాటి చూపించారు. మహిళాసభను స్థాపించిన దుర్గాబాయమ్మగారి జీవితాశయాలకు తానే వారసురాలై నిలవగలిగారు.

సంగుణవంణి గారి సాంఘింక సేవ ఆంధ్ర మహిళాసభలో ఆరంభం కాలేదు. పువ్వుపుట్టగానే పరిమళిస్తుందన్నట్లు ఆమె బాల్యం నుంచే ప్రారంభమయింది. గృహిణిగా స్థిరపడిన తరువాత కలకత్తాలో ఏర్పడిన కరువు పరిస్థితిలో కరువు బాధితులకు తన శక్తివంచన లేకుండా ఎంతో శ్రమదానాలు చేసి ఆదుకున్నారు. ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో అరకులోయలో ఆటవికుల కష్టసుఖాలను తెలుసుకొని తనను వారు కలకాలం తలచుకునేట్లు ఎన్నో సేవా కార్యక్రమాలు చేశారు. ఇక మాతృసంస్థయైన ఆంధ్రమహిళాసభలో అనునిత్యం ఆమె చేసే సేవాకార్యక్రమాలు రాష్ట్రమూ దేశమూ కూడా గుర్తించాయి. ప్రముఖ సంఘసేవికురాలుగా ఆమెకు ఎన్నో సన్మానాలు సత్కారాలు లభించాయి.

జంట నగరాలలో ప్రముఖ సంఘ సేవికురాలుగానే కాకుండా మన రాష్ట్రపతిగారి నుంచి కూడా అవార్డును పొందారు. సేవ చెయ్యాలనే మనస్సు వుంటే చాలు వయస్సు ఏమాత్రం ఆటంకంకాదు అని 80 సం॥ దాటిన వయస్సులో కూడా అసామాన్యమైన సంఘసేవచేయడం నిజంగా ఆ అనురాగమూర్తికే చెల్లిందనిపిస్తుంది.

ఆంధ్రమహిళాసభ స్కూలుకి సుగుణమణి గారు చేసిన సేవ అసమానం. సభలో ఉన్న అన్ని సంస్థలకంటే స్కూలుపై ఆమెకు మమకారం ఎక్కువ. అందులో పనిచేసే మేము ఆమెకు ముద్దుబిడ్డలం. స్కూలు బిల్డింగు కట్టడానికి కావలసిన స్థలసేకరణ అనువైన అందమైన చక్కని బిల్డింగు కట్టడానికి కావలసిన నిధి సేకరణకు ఆమె నడుం కట్టారు. శాశ్వత గుర్తింపు తెప్పించడానికి కారణభూతురాలు కూడా వారే. స్కూలు మంచి చెడులను సదా పట్టించుకోవడం

ఆమెకిష్టమయితే ఆమెను మా మాతృదేవతగా మన్నించడం మాకిష్టం.

నా స్మృతి పథంలో ఈ నలభై ఏళ్ళ జీవితాన్ని తలచుకుంటే నా అనుభవాలలోని శాశ్వత విలువలు సుగుణమణిగారి వంటి పెద్దల ద్వారా సంక్రమించినవే. ఆమె మా పై చూపించే అపేక్ష, ప్రేమ వయస్సుతో పాటు పెరుగుతూనే వచ్చాయి. ఆంధ్రమహిళాసభ సభ్యులందరూ సమష్టి కుటుంబంగా మెలగడానికి వారు నేర్పిన మానవత్వం మానవ విలువలే కారణం. ఎన్నో సంస్థలు లెక్కకు మించి పుట్టడం రోజులు లెక్కించకుండా కనుమరుగైపోవడం మన కళ్ళతో మనం చూస్తూనే వున్నాం. కాని ఆంధ్ర మహిళా సభ స్థాపన రోజు నుంచి ఈ రోజు వరకు దినదిన ప్రవర్ధ మాన మవుతూనే వుంది. దీనికి కారణం ఈ మమతామూర్తుల నిరంతర శ్రమయే.

మనదేశంలో మహిళలు మానసికంగా ఇంకా ఎంతో ఎదగాలని, ఏదన్నా అనుకొని ఆచరణలో

పెట్టే స్వాతంత్ర్యం వారికి వుండాలని, అటువంటి సామాజిక వాతావరణం కలిగించాలని, సుగుణమణిగారి పట్టుదల. స్త్రీకి ఆర్థిక ఆలంబన చూపగలగితే మానసిక స్థైర్యం ఆమెకే వస్తుందని వీరి అభిప్రాయం. అందుకే ఆమె దాతల దగ్గర ఎన్నో విరాళాలు సంపాదించి సభలో వారికి ఆర్థిక ఆలంబన కలిగించడానికి అవిరళకృషి చేశారు. సంఘానికి మనం ఏమి చెయ్యగలమని నిశ్శబ్దంగా బతికే సగటు మనిషికి, సుగుణమణిగారి జీవన శైలే శక్తిని స్ఫూర్తినీ ఇస్తుందని నా ప్రగాఢ విశ్వాసం. నా స్మృతి పథంలో సుగుణమణి గారి స్థానం సుస్థిరంగా ఇప్పటికి ఎప్పటికీ నిలచి వుంటుంది.

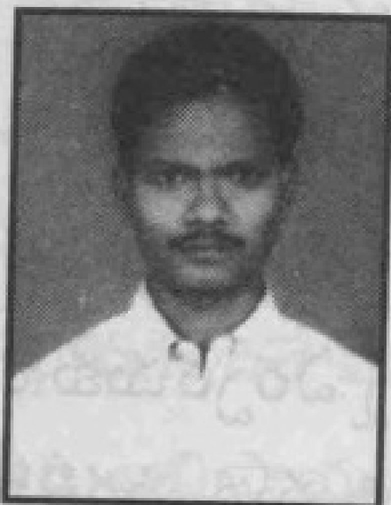
స్వయంశక్తిని నమ్ముకొని, ప్రణాళికా బద్ధంగా కాలం విలువ తెలుసుకొని ఒక అంకిత భావంతో ఏ పనినైనా సాధించవచ్చని సుగుణమణిగారి జీవితాన్ని పరిశీలిస్తే మనం తప్పక నమ్మవలసి వస్తుంది. వారి జీవితం తెరిచిన పుస్తకం. ప్రతి పుటలోనూ ప్రతి జీవితాంశంలోనూ ఆమెలో కష్టపడే

గుణం పనిపట్ల మాత్రమే కాకుండా మనుష్యుల పట్ల విశ్వాసం, మనిషిగా ఎదగడానికి కావలసిన నైపుణ్యం పోటీతత్వం కనిపిస్తాయి. నిజానికి మాలాటి సగటు జీవులకు గమ్యాన్ని ఏర్పరచుకునే శక్తియుక్తులను వీరి ద్వారానే పొంది మన ప్రగతికి కూడా మనం మంచి బాటలను వేసుకోవచ్చని నా విశ్వాసం.

"Human beings are not immortal but Institutions are permanent. It is this conviction on my part that helped me always in my search for talent in building up a second line of young workers. I have also held that honest and sincere workers are the back bone of any country or any institution. I further believe that while one honest, sincere and efficient worker would create millions or billions of rupees, no millians and billions of rupees could create an honest, sincere and devoted worker."

- Durgabai Deshmukh

యున్నం మాలకొండయ్య

దివ్యజ్యోతి సుగుణమణి

సుజనమణి సుగుణమణి
సేవామణి సుగుణమణి
అమృత వర్షిణి సుగుణమణి
అమృత భాషిణి సుగుణమణి

నిగర్వి
నిరాడంబర జీవి
నిస్వార్థపరులు
నిజాయితీ పరులు సుగుణమణి

స్త్రీ జనాభ్యుదయానికే
జీవితాన్నర్పించిన దివ్యజ్యోతి
స్త్రీల కన్నీటిని తుడిచి పన్నీటిని పంచే పుణ్యవతి
అజాత శత్రు తేజోవతి
ఆంధ్ర మహిళల పాలిట అవతరించిన
దేవతామణి సుగుణమణి

వినయంతో కూడిన మాట
అడ్డు ఆటంకం లేని బాట

ఆత్మ విశ్వాసమే ఆమెకు అండ
సేవాతత్పరతే ఆమె ధ్యేయం

విరామం అంటే చిరాకు ఎవరికి?
అలుపు సొలుపు ఎరుగని వారు ఎవరు?
పగలు రేయికి తేడా తెలియనిది ఎవరికి?
వృద్ధాప్యం అంటే ఎరుగని వారు ఎవరు?

ఇంకెవరు మహిళామణి సుగుణమణి

GANDHI VEDIKA INAUGURATED

Hyderabad, Oct, 3

'Gandhi Vedika' an open air auditorium constructed in the campus of the Andhra Mahila Sabha Vidyanagar, was declared open by Mrs. K. Sugunamani, a veteran social worker and member of the Mahila Sabha Trust Board, Yesterday.

Dr. Mrs. Durgabai Deshmukh, Founder-President of the Andhra Mahila Sabha, introducing Mrs. K. Sugunamani, referred to her dedicated and devoted social service spread over a period of thirty years.

Mrs. Durgabai Deshmukh said Mrs. K. Sugunamani imbided all the virtues and ideals such as simplicity, selfless service, adherence to truth and non-violence preached and practiced by Gandhiji and carried them out in her own life with missionary zeal. "It is but appropriate that the auditorium named after Gandhiji the apostleof peace, truth and non-violence should be inaugurated by a person who cherished and practiced all those virtues", she added.

Mrs. Sugunamani, inaugurating the auditorium, said that she was aware of her limitations, and accepted the honour in humility with all the responsibility it carried.

The auditorium has been constructed for holding meeting and cultural programmes bearing on Gandhiji's life and work.

The distinguished gathering included Dr.C.D.Deshmukh, and Mr. Tallapragada Prakasarayudu, the Veteran Congress and social worker.

The function concluded with the singing of the National Anthem.

-*The Deccan Chronicle, Oct. 4.1972*

Homage to Sri Bhushanam

- B. V. D. Narayan Rao

Sri Kancharla Bhushanam, one of our dearest friends and a stalwart of the Andhra Mahila Sabha has passed away on the 30th September, 1976. Those that God loves most are the first in the race to reach His lotus feet.

Bhushan as he was endearingly called by all who knew his sterling character was an eminent agricultural scientist who made a name for himself in Agricultural Rearch Institute, Pusa. At the request of Dr. B.V. Nath he transferred his services to the Government of Madras some time in the 1940s; the old issues of *'Padi-Panta'* which he produced as an officer in the department of agriculture serve even today as material worthy of reference and study.

He was a scientist to the core; he was fond of weaving interesting stories and explaining to the childern how waves are formed, how lightening occurs and how eclipses shadow the moon and sun. With great effort and cost he manipulated the telescope with minimum of imported parts, and on many a moonlit nights on the terrace of our Hostel building he explained to the students the mysteries of the Universe and how the hidden hand of God moves the planets round and round in regular clock work motion.

This simple man had never sipped Coffee or Tea,nor touched tobacco, nor ever had but Khadi on his mortal frame - this man, with discipline harder than steel and - without the weakness of human mercy, passed away. Alas his footsteps into the Gandhi park of our Sabha are never more to be or seen or heard.

Gandhiji or Kasturba - whose suffering for the sake of principles was more excruciating ? The man who was steadfast in discipline or his wife who could never swerve from his path? For Smt. K. Sugunamani, wife of Sri Bhushanam, who bore with great cheer and courage the partnership with her husband and never swerved from the line that her

husband chalked out for her as a way of life, we have the greatest admiration. To Smt.KSugunamani one of our Trustees, who built our Mahila Vidyalaya we offer our heartfelt condolences with the assurance that the Andhra Mahila Sabha would stand by her in her bereavement and do what all is possible to help her in developing the institution she has built. Work, work is the most potent antidote to sorrow. Only this advice we can offer to our daughter Sugunamani in her bereavement.

- Courtesy : *Vijaya Durga*, October 1976, Andhra Mahila Sabha monthly.

Parents of Sugunamani

Venkataswamy

Suryanarayanamma

Kancharla Bhushanam and Sugunamani

Receiving National Award
from
Rashtrapati R. Venkataraman
1992

Honoured by

N.T. Rama Rao
Chief Minister A.P.

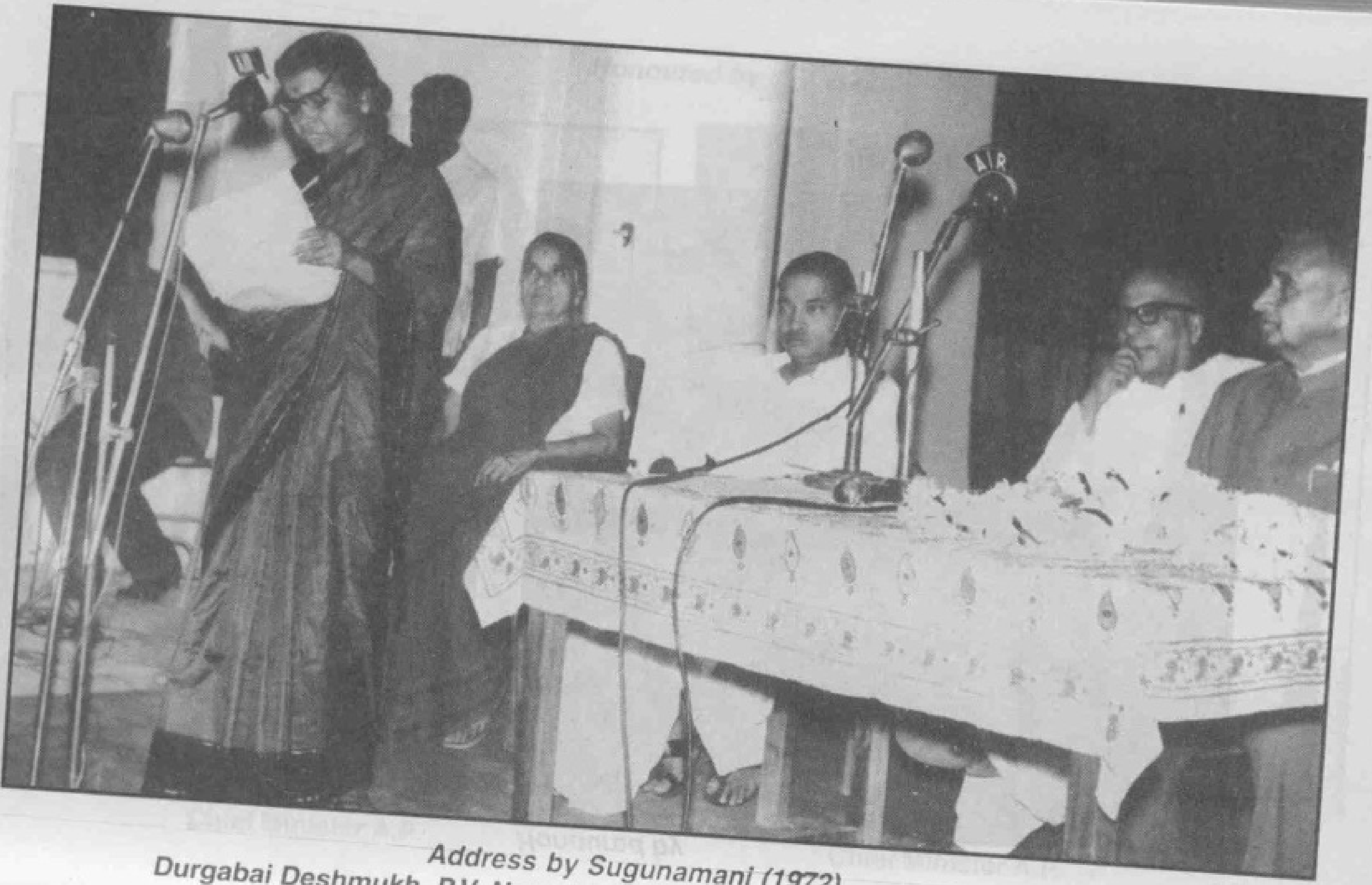
N. Chandrababu Naidu
Chief Minister A.P.

Honoured by

Paramarthananda

Viswamji

Address by Sugunamani (1972)
Durgabai Deshmukh, P.V. Narasimha Rao and C.D. Deshmukh on the dais

యల్లాప్రగడ సీతాకుమారి

శీలే మానం భవతి
శీలాంబు:
పురుషశ్శీలేంద్రియే
ప్రతితిష్ఠతి

ప్రశంస

శతవసంతాలు పృథ్విపై
శాశ్వతముగ
శుభములను బొంది కీర్తిసత్
సుఖములంది
సంఘసేవ [illegible] దేశసేవ [illegible]
చరించు
దివ్యగుణావళుల మణివి సే
ద్సుగణామణివి
నీకే భగవంతుడిడు గాక
నిత్యో జయము !

మీ సోదరి
విద్వాన్ ఆర్. సీతాకుమారి
27.11.82.

Sugunamani with Kanda Papayamma

Distributing Rice to the Beneficiaries of Sericulture Training Programe organised by Andhra Mahila Sabha at Ibrahimpatnam, R.R. Dist.

Address by K. Sugunamani at Open Air Theatre DDH&RC

Sugunamani at Laying Foundation at AMS Academic Campus

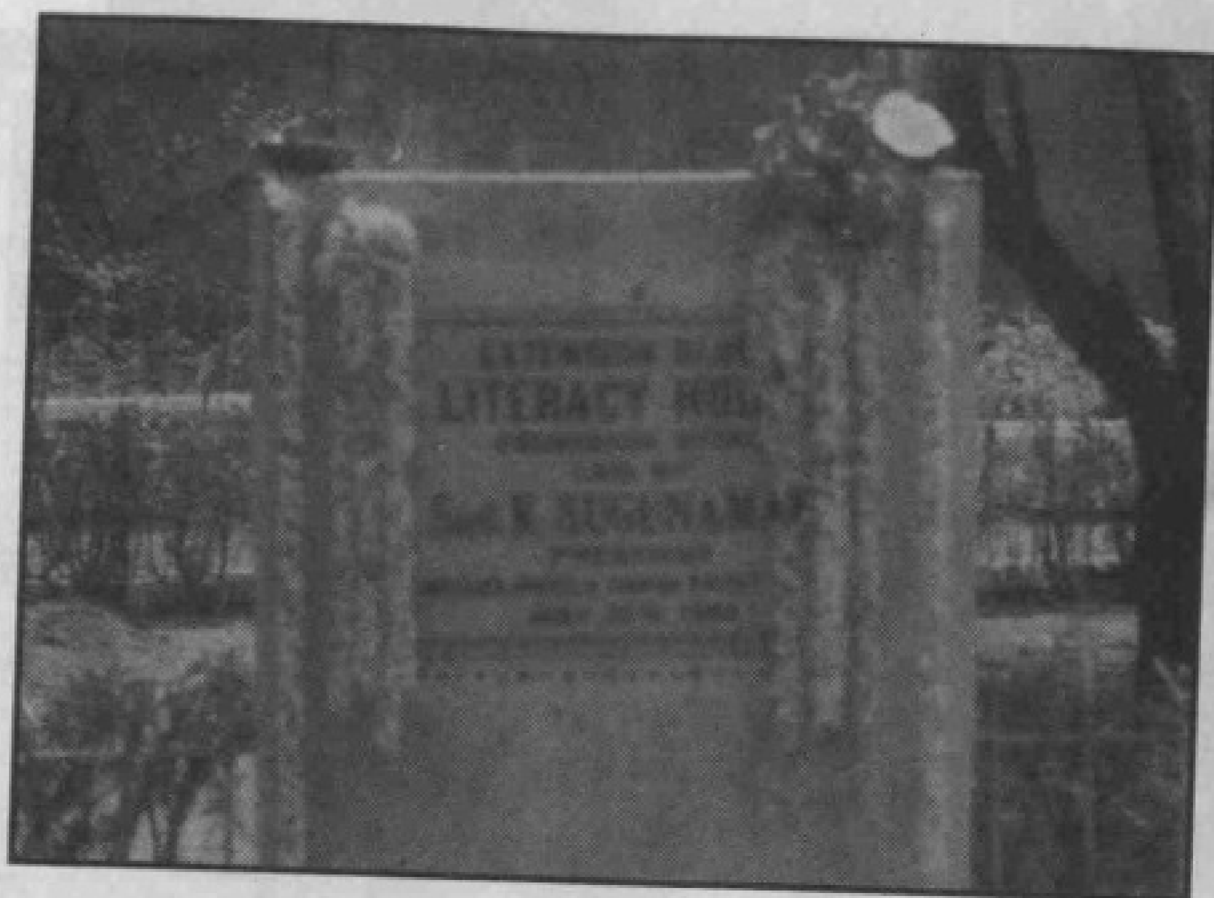
ఆంధ్ర మహిళా సభ స్వర్ణోత్సవ సభ 1983 కుముద్బెన్ జోషిచే సుగుణమణి సత్కారం,
వేదికపై భారత ప్రధాని రాజీవ్ గాంధీ మరియు తమిళనాడు మంత్రి నేడుంజరియన్

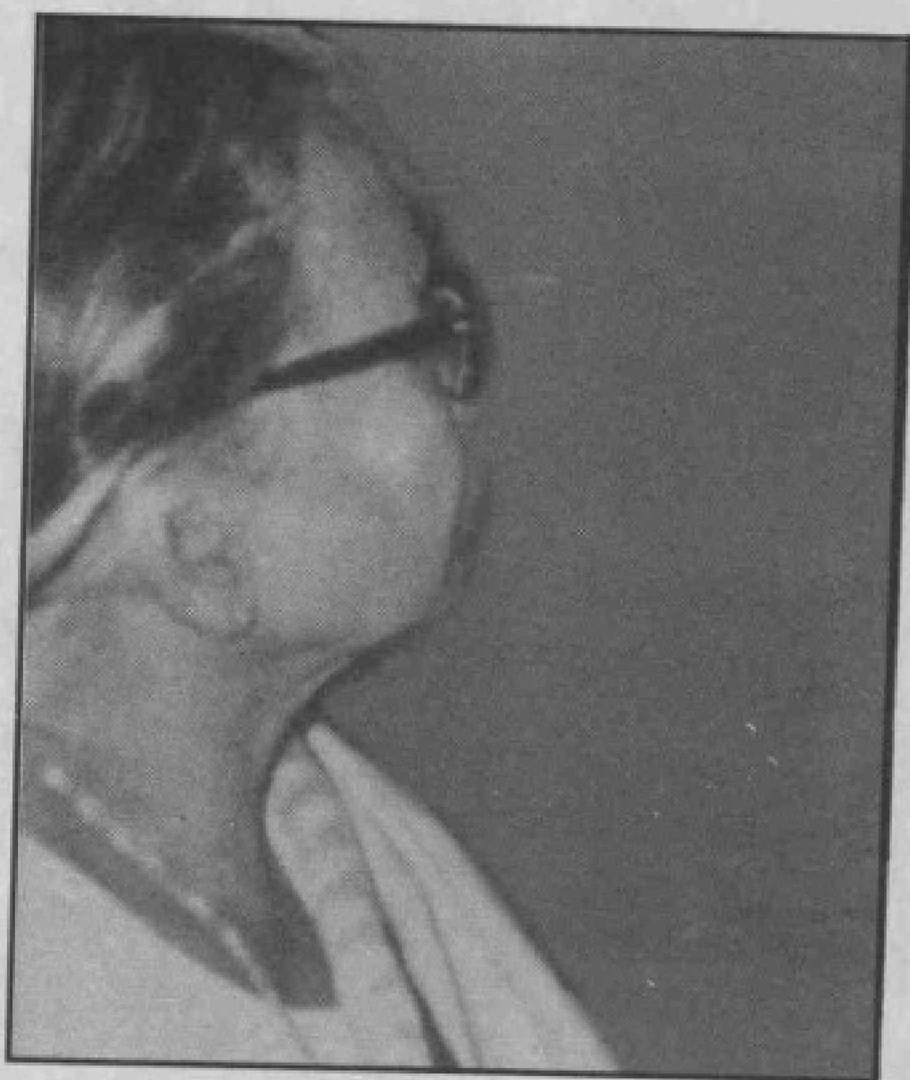
Address by K. Sugunamani at Andhra Balaananda Sangham, Hyderabad. Nyapati Kameswari and Nyapati Raghava Rao are also seen in the picture

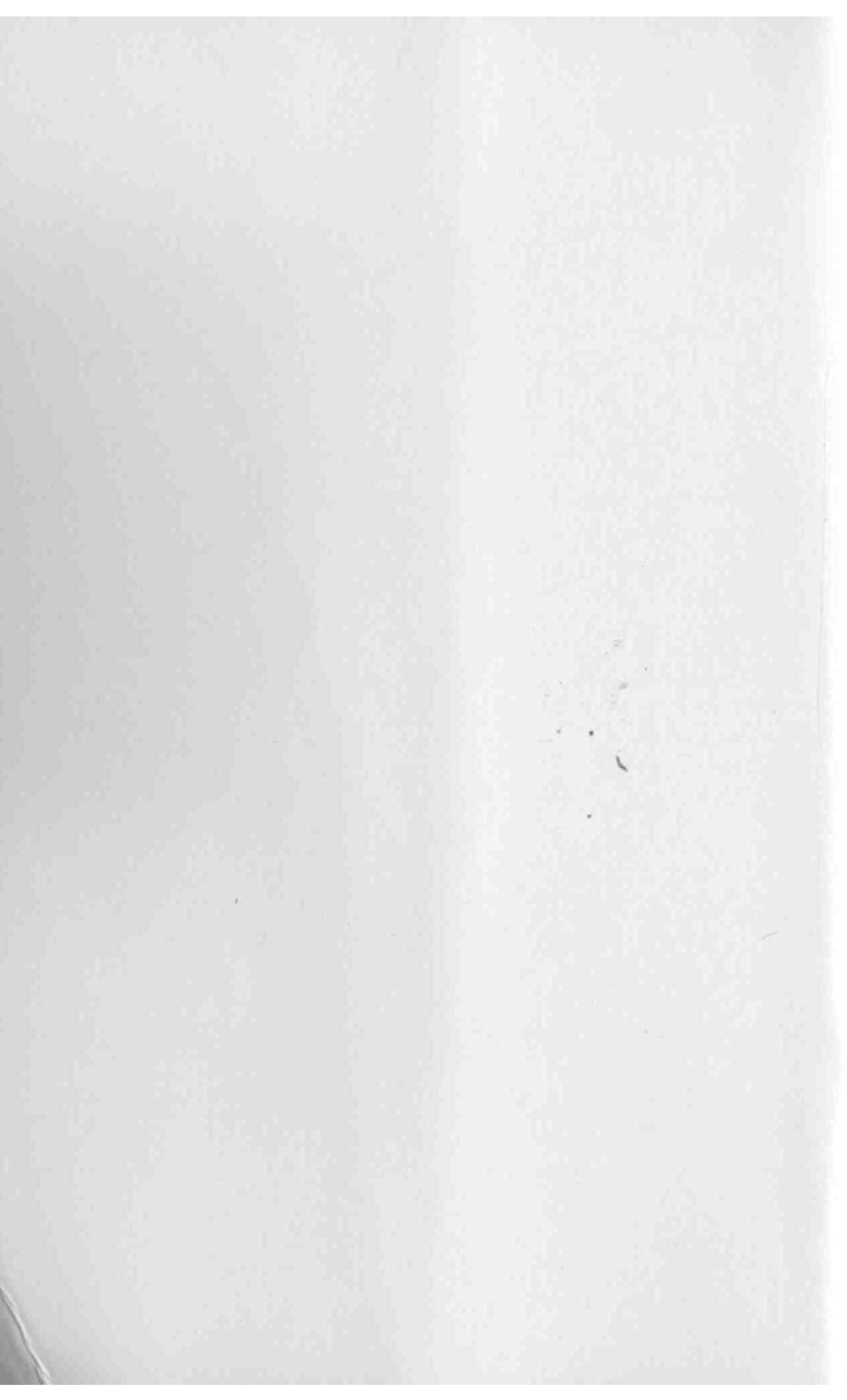

దుర్గాబాయి దేశ్‌ముఖ్ గారిని సన్మానిస్తున్న సుగుణమణి గారు.

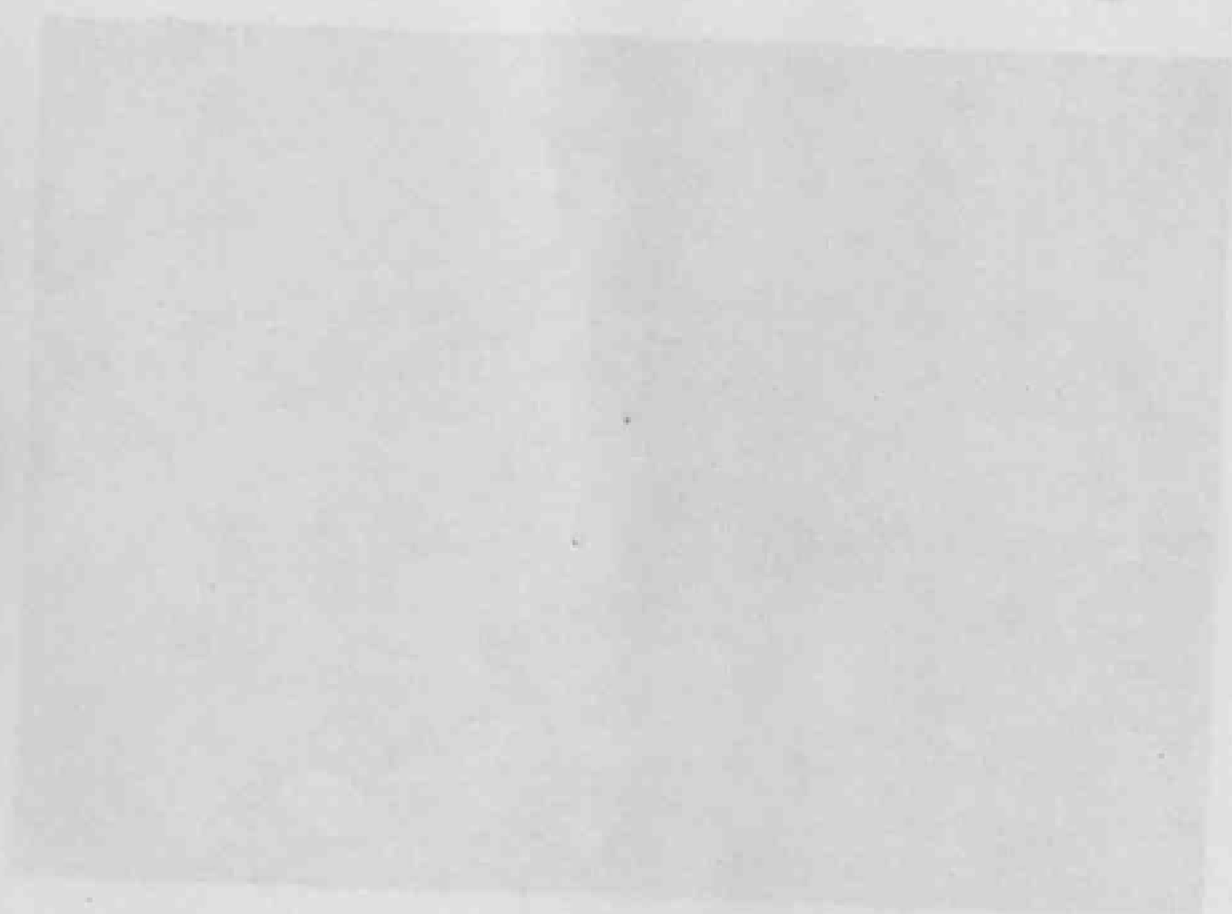

Foundation Stone Laid by K. Sugunamani

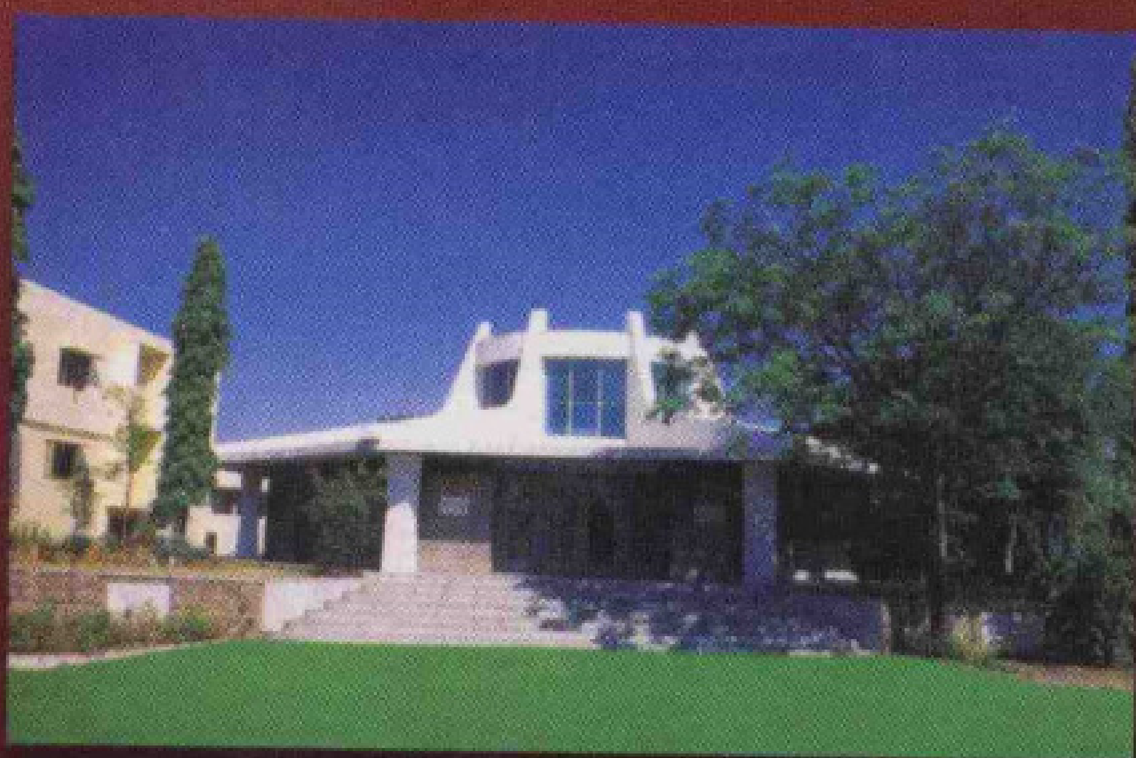

Worth of A Dedicated Worker

"I firmly believe that millions and billions of rupees cannot create what sincere, honest and devoted workers can. Millions and billions come running after a devoted worker. That is why I believe that dedicated workers are the backbone of an institution or a country."

Dr. Durgabai Deshmukh

Gandhi Sathabdi Bhavan, 1972